

İdarî ve İtikâdî Boyutuyla Hacı Bektaş Kazası (Hurûfât Kayıtlarına Göre)*

District of Haji Bektash in its Administrative and Religious
Dimensions (According to Hurûfât Records)

Murat ALANDAĞLI**

Öz

Vakıf Arşivi'ndeki önemli fonlardan biri olan hurûfât kayıtları ülkemizde akademik olarak daha çok iskân ve kent tarihçiliği bağlamında ele alınmıştır. Fakat hurûfât kayıtlarında ait oldukları bölgelerin sosyo-iktisadî ve itikâdî durumlarına dair bilgilere erişmek de mümkündür. Çalışma, bir idarî birim olmakla birlikte Serçeşme, Hacı Bektaş Veli Dergâhı şeklinde itikâdî bir hüviyeti olan Hacı Bektaş kazası hakkında hurûfât kayıtlarının neler söylediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. İtikâdî boyutuyla kazadaki Bektaş köyleri ile Bektaş olmayan köyler ve bunlara ait cami, mescit, medrese, zâviye ve tekkeler ile varsa vakıflar tarif edilmiştir. Bu maksatla hurûfât defterindeki Hacı Bektaş ve Mucur kazalarını ihtiva eden kayıtlar tetkik edilmiştir. Elde edilen bulgularda öncelikle Hacı Bektaş, Mucur meâ Hacı Bektaş şek-

Abstract

Hurufat records, one of the most important funds in the Vakif (Foundation) Archive, have primarily been the subject of scholarly discussion in relation to Turkey's urban historiography and settlement policies. However, the Hurufat records also contain information about the socio-economic and religious circumstances of the regions to which they belong. This study aims to reveal what the Hurufat records say about the district of Haji Bektash, which is an administrative unit but has a religious identity as Serçeşme, Haji Bektash Veli lodge. With the religious aspect, the Bektashi villages and non-Bektashi villages in the district, their mosques, masjids, madrasas, zawiya, lodges, and foundations, if any, are described. For this purpose, the records of Haji Bektash and Mucur district in the Hurufat registers were analyzed. In the findings obtained, first of all, the district designations as Haji Bektash, Mucur

* Bu çalışma 6-7 Ekim 2023 tarihlerinde Leipzig University'sinde gerçekleştirilen "Alevi Past Contested" isimli çalıştayda sunulan bildiri metninden hazırlanmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Anabilim Dalı, Ağrı, Türkiye / malandagli@agri.edu.tr/
<https://orcid.org/0000-0001-5136-4910>.

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
13.10.2023	15.12.2023	31.12.2023

DOI 10.18403/emakalat.1375488

linde kaza belirtmeleri ve bağlı mahalle ile köyleri ortaya konulmuştur. Sonra da serçeşme olması bakımından Hacı Bektaş dergâhı başta olmak üzere dergâha bağlı mahalle ve köyler ele alınmıştır. Geline nokta Hacı Bektaş hurûfât kayıtlarının kazanın idarî boyutu ve yapısı ile özellikle Bektaşî olmadığı düşünölen köylere ait çok daha fazla bilgi barındırdığı söylenebilir. Buna karşın kazadaki Bektaşî köy ve mahalleleri ile Hacı Bektaş Dergâhı, dergâhtaki postnîşinler, dervişler, gelir ve gider durumlarına ait bilgiler oldukça sınırlıdır. Yine Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerindeki Bektaşî tarikatına bağlı tekke ve zâviyelere ait bilgilere hurûfât kayıtlarında rastlanılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş, Hurûfât Kayıtları, Sersem Ali Baba, Alevi-Bektaşî, Mucur.

mea Haji Bektash, and the associated neighborhoods and villages were revealed. Then, in terms of being a ser-çeşme, the Haji Bektash dervish lodge and the neighborhoods and villages connected to the dervish lodge are discussed. At this point, it can be said that the Haji Bektash Hurufat records contain much more information about the administrative size and structure of the kaza, particularly regarding the villages that were not regarded as Bektashî. On the other hand, information on the Bektashi villages and neighborhoods in the district, the Haji Bektash Dervish Lodge, its postnîshins, dervishes, income and expenditures is quite limited. The Hurufat records contain no information about the lodges and dervish lodges of the Bektashî order in other regions of the Ottoman Empire.

Keywords: Haji Bektash, Hurûfât Records, Sersem Ali Baba, Alevi-Bektashi, Mucur.

Giriş

Günümüzde Kırşehir ilinin bir ilçesi olan Mucur, Acısu Vadisi'nin yamaç ve tepeleri üzerinde konumlanmıştır. İdarî sınırları Hacı Bektaş, Avanos ve Gülşehir kazaları ile çevrilidir. Mucur isminin bölgede yaşamış gayr-i müslim taifenin "Mücürüm" adındaki bir önderinden geldiği düşünölmektedir. Ayrıca ufak taş ve çerikten oluşun küçük bir ölçek birimi adı olarak da kullanılmıştır. Yine çevresindeki irili ufaklı dağlardan kaynaklı "çerik, çukur" benzetmesinden hareketle bu ismin kullanılmış olabileceği belirtilmektedir.¹

Hacı Bektaş kazasının bulunduğu bölgeye, Selçuklular döneminde at sürüsü anlamında gelen "yent" kelimesinden hareketle Yent Çeşmesi denilmiştir.² Bu bölge Hacı Bektaş Veli'nin gelip yerleşmesinin akâbinde kendisinin ismiyle anılmaya başlanmıştır. Kırşehir, Nevşehir, Kayseri ve Niğde ulaşım yolları güzergâhında yer almaktadır. Bu nedenle Hasan, Erciyes, Ekecik ve Hırka dağlarının oluşturduğu çanak üzerinde yer almaktadır. Mucur ve Hacı Bektaş havalisi Hitit, Frig, Pers, Roma ve Bizans hakimiyetlerinde kalmıştır. Türkle-

¹ Cevat Hakkı Tarım, *Kırşehir Tarih ve Coğrafya Lügati* (Kırşehir: Vilayet Matbaası, 1940), 77,78.

² Baha Said, "Bektaşiler", *Türk Yurdu* V/27 (1927), 203.

rin bölgedeki etkinlikleri XII. yüzyılda artmıştır. Mucur ve Hacı Bektaş bölgesi Köseadağ Savaşı'ndan (1243) sonra Moğolların hakimiyetine girmiştir. Daha sonraları Eratna, Kadı Burhaneddin, Karamanogulları, Dulkadirli ve Osmanlılar idaresine geçmiştir. Osmanlı idaresinde önce Eyâlet-i Rum'a akabinde Kırşehir'e bağlanmıştır. Bir dönem Karaman'a bağlanmışsa da tekrar Kırşehir'e bağlanmış ve *Hacı-bektaş mea Mucur* şeklinde kaza statüsü kazanmıştır.³

Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi'nde "Hacı Bektaş" temalı 1987 yılından 2022 yılına kadar uzanan evrede yapılmış 36 tez bulunmaktadır. Bunların ikisi antropoloji, biri de Türk Dili alanında olmak üzere üç doktora, geri kalanlar ise yüksek lisans tezleridir. Bu çalışmalarda genellikle Makalât, Velâyetnâme gibi eserleri ile Hacı Bektaş Veli'nin insan, ilim, felsefe, düşünce dünyası ve Hak anlayışı konu edinmiştir. Diğer taraftan Hacı Bektaş-ı Veli'nin hayatı, eserleri ve düşünce dünyası hakkında azımsanamayacak bir külliyat da oluşmuştur. Onun hakkında bilgiler barındıran en eski tarihli eser XIV. yüzyıla kadar uzanır.⁴ Ayrıca akademik anlamda Fuad Köprülü⁵, Ahmet Rıfki⁶, Franz Babinger⁷, Besim Atalay⁸, Bedri Noyan⁹,

³ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdari Taksimatı* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988), 120-123, 240-242.

⁴ Elvan Çelebi, *Menâkıbü'l-Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye: Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülâlesinin Menkabevi Tarihi*, haz. İsmail E. Erünsal - Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995).

⁵ Orhan F. Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976).

⁶ Ahmed Rıfki, *Bektâşi Sırrı I-II*, haz. Mahmut Yücer (İstanbul: Kesit Yayınları, 2013); Orhan F. Köprülü, *Bektâşi Sırrı III-IV*, haz. Mahmut Yücer (İstanbul: Kesit Yayınları 2015).

⁷ Franz Babinger, "Anadolu' da İslamiyet" çev. Mehmet Yaman, *Cem Dergisi* 55 (1995), 12-14; Franz Babinger, "Anadolu' da İslamiyet", çev. Mehmet Yaman, *Cem Dergisi* 56 (1995), 19-24.

⁸ Besim Atalay, *Bektaşilik ve Edebiyatı* (İstanbul: Matba-i Amire, 1340).

⁹ Bedri (Dedebaba) Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik II* (Ankara: Ardıç Yayınları, 2000); Bedri (Dedebaba) Noyan *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik (Dergâhlar) V* (Ankara: Ardıç Yayınları, 2002); Bedri (Dedebaba) Noyan *Bektaşilik Alevilik Nedir?* (Ankara: Doğuş Matbaası, 1985).

Abdülbaki Glpınarlı¹⁰, Irene Melikoff¹¹, Ethem Ruhi Fıđlı¹², Suraiya Faruđhi¹³, Ahmet Yaşar Ocak¹⁴, Esat Korkmaz¹⁵, İsmet Zeki Eybođlu¹⁶, Nejat Birdođan¹⁷, İsmail Kaygusuz¹⁸, Baki Yaşar Altınok¹⁹, Ayfer Karakaya Stump²⁰, Rıza Yıldırım²¹, Glağ z²² ve Harun Yıldız²³ gibi belli başı isimler Hacı Bektaş ve Bektaşilik konularında çalışmalar yapmışlardır. Ancak Hacı Bektaş Velı ve Bektaşilik hakkında çalışmalar yapan araştırmacıların elbette sadece adı geçen bu isimlerden ibaret olmadığını vurgulamak gerekir.

-
- ¹⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, *Bektaşi Nefesleri* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1963); Abdülbaki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve şilik* (İstanbul: Der Yayınları, 1979); Abdülbaki Gölpınarlı, *Vilâyet-Nâme, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velı* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1995).
- ¹¹ Irene Melikof, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, ev. Turan Alptekin (İstanbul: Cumhuriyet Kitap, 1999); Irene Melikof, *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik Bektaşilik Araştırmaları*, ev: Turan Alptekin, (İstanbul: Demos Yayınları, 2006).
- ¹² Ethem Ruhi Fığlı, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1990); Ethem Ruhi Fığlı, *Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevilik- Bektaşilik* (Ankara: Türk Halk Kültürü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, 1994).
- ¹³ Suraiya Faroğhi, *Anadolu’da Bektaşilik* (İstanbul: Simurg Yayınları, 2004).
- ¹⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi Bektaşi İnançlarının İslam ncesi Temelleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009); Ahmet Yaşar Ocak, *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşi Kültürü* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009).
- ¹⁵ Esat Korkmaz, *Alevi Sreğinde Bektaşi Yolunda Enel Hak* (İstanbul: Nefes Yayınları, 1995), Esat Korkmaz, *Vilayetname: Menakıb-ı Hacı Bektaş Velı* (İstanbul: Ant Yayınları, 1995).
- ¹⁶ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik* (İstanbul: Yeniığır Kitabevi Yayınları, 1980).
- ¹⁷ Nejat Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi, Ocaklar, Dedeler, Soyaaları* (İstanbul: Alev Yayınları, 1992).
- ¹⁸ İsmail Kaygusuz, *Hünkâr Hacı Bektaş Velı* (İstanbul: Alev Yayınları, 1998).
- ¹⁹ Baki Yaşar Altınok, *Alevilik Hacıbektaş Velı Bektaşilik* (Ankara: Oba Kitabevi Yayınları, 1998).
- ²⁰ Ayfer Karakaya Stump, *Vefailik, Bektaşilik, Kızılbaşlık* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016).
- ²¹ Rıza Yıldırım, “Bektaşi Kime Derler: “Bektaşi” Kavramının Kapsamı ve Sınırları zerine Bir Tarihsel Analiz Denemesi” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velı Araştırma Dergisi* 55 (2010), 23-58.
- ²² Glağ z, *Aleviliğin Tarih, Kökleri ve Alevi Erenleri* (Ankara: Uyum Yayınları, 1996); Glağ z, *zkaynaklarından Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*. (İstanbul: Can Yayınları, 1999).
- ²³ Harun Yıldız, *Geleneksel Algıdan Gerçekliğe Hacı Bektaş Velı Tarihsel Bir Yaklaşım* (Konya: izgi Kitabevi, 2016).

Hacı Bektaş Veli bibliyografisini inceleyen Havvagül Çimenli'ye göre Hacı Bektaş Veli'nin hayatı, eserleri, öğretisi ile Alevilik-Bektaşilik konularını ele alan çok sayıda çalışma yapılmıştır. Çimen'in tespitine göre bu hususta 92 yazma, 336 kitap, 42 tercüme kitap, 226 makale, 58 tercüme makale, 111 sempozyum, panel ve konferans, 48 basılı sempozyum bildiri kitabı, 4 doktora, 17 yüksek lisans, 28 ansiklopedi maddesi ve 68 gazete yazısı olmak üzere toplam 1030 çalışma bulunmaktadır.²⁴ Bu çalışmaların bazıları şüphesiz Osmanlı Arşivi'ndeki belgelere dayanmaktadır. Bu minvaldeki çalışmalar her geçen gün çeşitlenerek artmaktadır. Nitekim tahrir kaynakları dahilinde Hacı Bektaş Tekke-Zâviyesi'nin sosyal yapısı ve ekonomik faaliyetleri²⁵ ile Hacım köyünün 1485, 1526 ve 1584 yıllarına ait tahrir defterlerindeki nüfusu, vergi çeşitleri ve vergi miktarı ile hane reisi isimlerini onomastik bakımdan tetkik eden spesifik çalışmalar bulunmaktadır.²⁶ Ayrıca 1830 ila 1846 yılları arasındaki nüfus defterlerinden hareketle Pirevi, Hacı Bektaş Veli Tekkesine ait kişi isimleri, irsîyet bağları, lakâp ve fiziksel özellikler ile muâfiyetleri ve Nakşilik'in etkisinin artırılması hususları tetkik edilmiştir.²⁷ Nihayet temettuât defterleri vesilesiyle Mucur ve Hacı Bektaş havalisinin demografik ve sosyal yapısı ortaya konulmuştur.²⁸ Özellikle bu son iki çalışma sayesinde kazânın XIX. yüzyıldaki köy ve mahalleleri ile vergiye esas hane sayıları, kullanılan isimler, unvanlar ve lakâplar ile hane reislerinin fiziksel özelliklerine erişilmektedir. Ayrıca Vakıflar arşivindeki vakfiyeler dahilinde başta Hacı Bektaş Tekke ve Zâviyesi vakfı olmak üzere Bektaşî vakıflarına ait çalışmalar da bulunmaktadır.²⁹ Nihayet Osmanlı İmparatorluğu'nun sonları ile Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Hacı Bektaş Veli Tekkesini ziyaret edenler ve bunların duygu

²⁴ Havvagül Çimenli, *Hacı Bektâş-ı Veli Bibliyografyası* (Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 136.

²⁵ Suraiya Faroqhi, "The Tekke of Hacı Bektas: Social Position and Economic Activities", *International Journal of Middle East Studies* 7/2 (1976), 183-208.

²⁶ İlhan Şahin, "Hacım (Hacıbektaş) Köyü'nün Sosyal ve Demografik Tarihi (1485-1584)", *The Journal of Ottoman Studies* VI (1986), 31-38.

²⁷ Aziz Altı, "Nüfus Defterlerine Göre Pirevi (Hacı Bektaş Veli Tekkesi) (1830-1846)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 90 (2019), 77-98.

²⁸ Havva Erdoğan, "820 Numaralı Temettuât Defterlerine Göre Tanzimat'ın İlk Yıllarında Mucur ve Hacı Bektaş'ın Demografik Yapısı ve Sosyal Durumu", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/1 (2005), 95-102.

²⁹ Nilgün Çevrimli, "Vakfiyeler Işığında Hacı Bektaş Veli Tekkesi ve Bazı Bektaşî Tekke ve Türbeleriyle İlişkileri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 94 (2020), 96-115.

ve düşüncelerini içeren bir ziyaret defteri ile bu defteri merkeze alan çalışmaları da yapılmıştır.³⁰

Bu girizgâhın literatürde var olan Hacı Bektaş muhtevalı çalışmalarının tamamını ortaya koymak gibi bir iddiası bulunmamaktadır. Aynı şekilde pek çoğu zaten bilinen alan çalışmalarının bir tekrarı olarak da görülmemelidir. Sadece aşağıda ele alınacak olan konunun özgünlüğüne dikkat çekmek gibi temel bir maksadı bulunmaktadır. Nitekim bu girizgâh sayesinde Hacı Bektaş muhtevalı çalışmalar ile dayandıkları kaynaklar hakkında nispeten genel bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu çerçeve içerisinde görüleceği üzere hurûfât defter/kayıtları ile bu kayıtlara dayanlı çalışmalar yer almamaktadır.³¹ Zira hurûfât kayıtlarının sadece Hacı Bektaş Velî veya Bektaşilik bağlamında değil Alevîlik üzerinde çalışan çoğu araştırmacının başvurmadığı bir kaynak serisi olduğunu belirtmek gerekmektedir. Esasında bu durum biraz da hurûfât kayıtlarının tutulma şekli, maksadı ve muhtevalarından kaynaklanmış olmalıdır. Bu kayıtlar, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer almakta ve genel olarak bir bölgede bulunan vakıflara dair atamaları barındırmaktadır. İmam, hatip, cüzhan, müteveli, nazır, ferraş, zâviyedâr, vakıf emini vb. görevlerde bulunanlar, bunların almış oldukları ücretler, ölüm, azil veya terk nedeniyle yerlerine atanarlara ait bilgiler kazâlar bağlamında belli bir tarih sırası dahilinde bu defterlere kaydedilmiştir. Dolayısıyla XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıla uzanan oldukça uzun bir evrede bir bölgedeki cami, mescid, vakıf, zâviye ve tekke ile görevlilerine ait bilgilere erişilmektedir. Bu yönüyle hurûfât defterleri, XVI. yüzyıldaki tahrir kayıtları ile XIX. yüzyıldaki nüfus ve temettuât defterleri arasındaki boşluğu iskân ve demografi tarihi çalışmaları noktasında dolduracak mahiyettedir. Nüfus ve yerleşme tarihi bakımından adeta karanlık dönem olarak görülebilecek olan XVII. ve XVIII. yüzyıllara dair bilgiler barındırması nedeniyle hurûfât kayıtları, özellikle kent tarihi ve vakıf

³⁰ Muhammed Ceyhan - Murat Alandağlı, Hacı Bektaş-ı Velî Dergâhına Yüz Sürenler, (Ankara: Pir Sultan Abdal 2 Temmuz Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, 2019); Muhammed Ceyhan - Murat Alandağlı, "Hazret-i Pir'e Mihmân Olanlar", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 94 (2020), 37-59.

³¹ Bu konuda birkaç istisna bulunmaktadır. Bu örneklerde ise Hacı Bektaş hurûfât kayıtlarının genellikle sanat tarihi bakımından ele alındığını belirtmek gerekmektedir. Sedat Baykaral, "Hurûfât Defterlerinde Hacıbektaş-Mucur Kazasına Kayıtlı Tarihi Eserler", *Arkeoloji ve Sanat* 141 (2012), 121-126. (Sayın Prof. Dr. Sedat Baykaral'a çalışmamı okuma nezaketinde bulunduğu için çok teşekkür ederim).

çalışanlarının vazgeçilmez başvuru kaynakları arasında yer almaktadır.³²

Haliyle Alevî-Bektaşî araştırmacıları için bu defterlerin ilk bakışta kendi alanları hakkında bilgi barındırmadığı, barındıramayacağı kanaati hasıl olmuş olmalıdır. Ancak bu düşüncenin aksine hurûfât kayıtları özellikle pek çok Alevî-Bektaşî zâviye ile tekkesine ait bilgiler içermektedir. 29 Şaban 1201/16 Haziran 1787 tarihli bir belgede Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki baba, dede, abdal, derviş ve sultan ismiyle bilinen tekke, zâviye, hankâhlara yapılacak şeyh, baba, zâviyedâr atamalarının Hacı Bektaş Veli asitânesinde görevli seccadenişin veya postnişinler vesilesiyle yapılmasının doğru olacağı dile getirilmiştir.³³ Bu bakımdan özellikle köklü Alevî-Bektaşî tekke ve zâviyeleri olarak nitelendirilebilecek olanların XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla uzanan serüvenleri hurûfât kayıtları vesilesiyle aydınlatılabilir. Ayrıca hurûfât defterleri vesilesiyle XVI. yüzyıl tahrir kayıtlarındaki tekke ve zâviyelerin takibiyle varlığını sürdürenler ile kaybolanların veya sonradan kurulanların tespiti de mümkün olabilmektedir. Nitekim XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla uzanan oldukça uzun süreç tahrirler, hurûfât kayıtları, nüfus ve temettuât defterleri vesilesiyle izlenebilmektedir. Haliyle hurûfât kayıtları sayesinde oldukça uzun bu süreçte sürekli var olan, kaybolan, XVI. yüzyıl sonrası kurulan Alevî-Bektaşî tekke ve zâviyelerine erişilebilmektedir. İşte bu nedenle daha ziyade kent tarihi ve vakıf temalı çalışmalara konu olmuş olan hurûfât kayıtlarının Alevilik-Bektaşilik çalışmalarında nazar-ı dikkate alınması gerekmektedir. XVII. yüzyıldan XX. yüzyıla süregelen dönemde Anadolu kırsalındaki pek çok zâviye ve tekkenin kayıtları bu defterlerde yer almaktadır. Özellikle XVI. yüzyıl tahrir sonrası dönemde imparatorluğun vergi düzeni ve sisteminde yaşanan değişiklik

³² Ayverdi E. Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk 4*, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1982); Mustafa Alkan, "Türk Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurûfât Defterleri: Adana Örneği", *XV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri IV/I*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010), 825-842; Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatından XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1990); Yasemin Beyazıt, "Hurûfât Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri", *History Studies* 5/1 (2013), 39-69; Hasan Demirtaş, "Vakıf Araştırmalarında Kaynak Olarak Hurûfât Defterleri: Kangırı Örneği", *Vakıflar Dergisi* 37 (2012), 47-92.

³³ Bu talep bizzat Hacı Bektaş Veli dergâhında Seccadenişin olan Şeyh Abdüllatif tarafından dile getirilmiştir, Osmanlı Arşivi, *Cevdet Evkaf [C.EV.]*, Dosya No. 137, Gömlek No. 6848; başka bir örnek için bk. BOA, *Cevdet Evkaf [C.EV.]*, Dosya No. 468, Gömlek No/23695, Tarih. 13 M. 1156.

ile bunun tekke ve zâviyeler üzerindeki etkisini hurûfât kayıtlarında açık bir şekilde görmek mümkündür.

XVI. yüzyılda daha ziyade kendine yeter düzeydeki bir iktisadî üniteden elde edilen gelirler ile vakıf akârlarıyla ayakta kalmış olan tekke ve zâviyeler, XVII. yüzyılda kendi kendilerine yeter durumlarını kaybetmeye başlamışlardır. Issız yerlerde konumlanmış olanların aksine işlek yol ve geçitlerde yer alanları iktisadî faaliyetlerin odağı haline gelmişlerdir. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise bazı Alevî-Bektaşî tekke ve zâviyelerinin gelirleri, yeni gelişen civar bölgelerde inşa edilen büyük cami ve medreselere aktarılmıştır. Çorum bölgesindeki Balım Sultan, Dilek Ata Sultan ve Teslim Abdal zâviyeleri, XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla şekillenen bu değişime dair oldukça güzel örnekler arasındadır. Bu zâviyelere ait bir çalışma, Hacı Bektaş Velî Dergâhı'nın yaşanan bu değişim ve dönüşümün sonucu olarak adeta bir aracı ve tescil mercii rolü üstlendiğini ortaya koymaktadır.³⁴ Çorum örneğinde Hacı Bektaş Dergâhı postnişin veya seccadenişinlerinin, zâviyedâr atamaları başta olmak üzere tekke ve zâviyelere ait vakıflar, gelirleri bu gelirlerin dağıtılması vb. pek çok iş ve işlemde oldukça yetkin oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hacı Bektaş Dergâhı, imparatorluk idaresi ile kırsaldaki Alevî-Bektaşî tekke ve zâviyeleri arasında adeta bir köprü rolünü üstlenmiştir. Tüm bu iş ve işlemlerde imparatorluk bürokrasisine, özellikle de Şeyhülislam'ın görüşlerine nadiren müracaat edilmiştir.

Hurûfât kayıtları, Çorum örneğinde Hacı Bektaş Velî Dergâhı'nın Anadolu kırsalındaki Alevî-Bektaşî tekke ve zâviyelerinde yukarıda ifade edilen değişim ve dönüşümlerine aracılık ettiğini, imparatorluk idaresi ile tekke ve zâviyeler arasında aracı rol üstlendiğini ve pek çok konuda yetkin başvuru mercii olduğunu ortaya koymaktadır. O halde gerçekte Hacı Bektaş kazasına ait hurûfât kayıtlarının neler söyleyeceği merakı hasıl olmuştur. Hacı Bektaş kazasına ait hurûfât kayıtları en başta Hacı Bektaş Velî Dergâhı'na ait kayıtları içeriyor olmalıydı. Bu nedenle Serçeşme olarak bilinen dergâh, varsa vakıfları, görevlilerine ait bilgiler ancak bu kayıtların tetkikiyle ortaya konulabilirdi. Hacı Bektaş postnişinlerinin bulunduğu dergâhın merkezî idaresi, etraf nahiye, köy ve mahallelerde olan tekke ve zaviyelerle olan ilişkilerine ait ipuçları da bu defterlerde olmalıydı. Çalışma,

³⁴ Murat Alandağlı, "Mecitözü Örneği Bağlamında Hurûfât Kayıtlarının Alevilik-Bektaşilik Tarihi Araştırmalarına Katkısı" başlıklı çalışma 29-30 Nisan ila 01 Mayıs 2023 tarihleri arasında William&Mary Üniversitesi'nde yapılan "Kızılbaş/Alevî-Bektaşî Tarihi Çalışmalarında Yeni Ufuklar" konulu çalıştayında sunulmuştur. Bu bildirinin de programa alındığı kitap Prof. Cemal Kafadar ve Prof. Ayfer Karakaya Stump editörlüğünde Academic Studies Press Yayınvinde 2024 yılı başlarında yayınlanması çalışmaları sürmektedir.

esasinda bu tür soruların cevabını bulmaya yöneliktir. Ancak sadece Alevî-Bektaşî tarihi bağlamında değil bir kaynak serisi incelemesi olması hasebiyle bölgede var olan tüm cami, mescid, mektep ve vakıf isimleri ile görevlilerine dair bilgileri de barındırmaktadır. Yine dönemin idarî yapısı bağlamında Hacı Bektaş ve Mucur kazasının mahalle, köy ve nahiyeleri, adları ile varsa bunların nüfuslarına çalışma vesilesiyle ışık tutulmuştur.

1. Hacı Bektaş ve Hacı Bektaş mea Mucur Hurûfât Defterleri

Vakıflar Genel Müdürlüğü fihrist ve araştırma rehberleri yardımıyla Hacı Bektaş ve Hacıbektaş mea Mucur kazalarının yer aldığı hurûfât defterleri tespit edilmiştir. Ancak tespiti yapılan defterlerden 1082, 1083, 1118 ve 1119 numaralı olanlarında Hacı Bektaş ve Hacı Bektaş mea Mucur kazaları kayıtlarına rastlanılamamıştır. Yine 1142 ile 1143 numaralı defterlerde Hacı Bektaş ve Hacı Bektaş mea Mucur kazalarına ait bilgiler ise sadece birkaç satırdan oluşmaktadır.

Tablo 1. Hacı Bektaş ve Mucur Kazası Hurûfât Defterleri

Sıra	Defter No		Tarih		Kaza
	Eski	Yeni	Hicrî	Miladî	
1	548	539	1217	1802	Hacıbektaş mea Mucur
2	551	542	1238	1822	Hacıbektaş mea Mucur
3	552	543	1245	1829	Hacıbektaş mea Mucur
4	557	548	1203	1788	Hacıbektaş mea Mucur
5	574	565	1210	1795	Hacıbektaş mea Mucur
6	576	567	1223	1808	Hacıbektaş mea Mucur
7	577	568	1227	1812	Hacıbektaş mea Mucur
8	1102	1082	1182	1768	Hacıbektaş mea Mucur
9	1103	1083	1137	1724	Hacıbektaş
10	1104	1084	1186	1772	Hacıbektaş
11	1110	1090	1168	1754	Hacıbektaş
12	1114	1094	1143	1730	Hacıbektaş
13	1115	1095	1199	1784	Hacıbektaş mea Mucur
14	1116	1096	1189	1775	Hacıbektaş mea Mucur
15	1119	1099	1175	1761	Hacıbektaş

16	1120	1100	1155	1742	Hacıbektaş
17	1138	1118	1232	1817	Hacıbektaş
18	1139	1119	1135	1722	Hacıbektaş
19	1159	1139	1120	1709	Hacıbektaş
20	1160	1140	1107	1696	Hacıbektaş
21	1162	1142	1200	1786	Hacıbektaş mea Mucur
22	1163	1143	-	-	Hacıbektaş
23	1179	1158	1192	1779	Hacıbektaş

Tablo 1 tetkik edildiğinde Hacı Bektaş ve Mucur kazalarını içeren hurûfât defterlerinin birinin 17. yüzyıl, 15'inin 18. yüzyıl ve 6'sının ise 19. yüzyıla ait olduğu görülmektedir. Fihristte tarihi belirtilmemiş olan 1143 numaralı defterin ise H.1139/1726-27 yılına ait olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle 18. yüzyıla ait defterlerin sayısı 15'ten 16'ya yükselmiştir.

2. İdarî Bakımdan Hacı Bektaş ve Mucur Kazası

Hurûfât kayıtlarında genel olarak Hacı Bektaş mea Mucur ve Hacı Bektaş şeklinde kaza bilgilerinin yer aldığı görülmektedir. Bu tarihten, Mucur'un zaman zaman Hacı Bektaş'a bağlı olduğu düşünülebilir. Defterlerde yer yer kaza adları farklı olsa da köy ve mahalle isimlerinin değişmediği görülmektedir. Örneğin Yenice, her iki kaza adı yazımında da mahalle konumundadır. Bu nedenle herhangi bir karışıklığa mahal vermemek adına her iki kullanım dikkate alınarak mümkün olduğunca idarî bir çerçeve ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Tablo 2. Hurûfât Defterlerinde Hacı Bektaş mea Mucur başlıklı kayıtlarda geçen köy ve mahalle adları

Sıra	Kaza	Köy	Mahalle	Açıklama
1	Hacı Bektaş mea Mucur	Göynük	El-Hac Yunus	
2		Dival Öyüğü	Sulaklı/Solaklı	Bugün Mucur Mahallesi
3		Ortaköy	Günlüoğlu	
4		Kırgöl	Hacı Süleyman	

5		Salandi/n	Yenice	Bugün Mucur Mahallesi
---	--	-----------	--------	-----------------------

Tablo 2’de geçen mahallelerden Sulaklı/Solaklı ile Yenice mahalleleri günümüzde de Mucur’un mahalleleri arasında yer almaktadır.³⁵

Tablo 3. Hurûfât Defterlerinde Hacı Bektaş başlıklı kayıtlarda geçen köy ve mahalle adları

Sıra	Kaza	Kasaba	Köy	Günümüzdeki adı	Mahalle
1	Hacı Bektaş	Sulucakara öyük	Feraşlı		e1-Hac/Hacı Yunus
2		Mucur	Mucur	Mucur	Dolasine?
3			Göynük		Savad
4			Mehmed/Muhammed Dede		Yenice
5			Kesikköprü		Aşağı Mahalle
6			Kacar		Hacı Osman
7			Selende/Salanda	Gümüşkent	Süleyman Ağa
8			Mahmudca		Avaşoğlu
9			Eflak/Aflak	Altınyazı	Sufli?
10			Maksud		Kızılöz (mahal adı)
11			Salıtlık?		
12			Göle		
13			Tekin		
14			Korulu		
15			Hatib		

³⁵ <https://nisanyanmap.com/?lv=2&y=Mucur&t=&srt=x&u=1&ua=0%2026.08.2023.>

16		Suluca
17		Cemahce?
18		Maksudlu
19		Bükreş
20		Cüce
21		Erek viran
22		Nefs-i Hacı Bektaş
23		Hacım nam-ı diğer Karaöyük

Tablo 3'te yer alan köylerin birçoğu 1928 yılı verilerine göre Kırşehir ili Hacı Bektaş ve Mucur kazaları köyleri arasında yer almamaktadır.³⁶ Bu tarihten önceki bazı veriler, hurûfât kayıtlarında karşılaşılan köylerin büyük kısmının XIX. yüzyıl verilerine intikal etmediğini ortaya koymaktadır. Öyle ki hurûfât kayıtları Tablo 1'de görüldüğu üzere 1829 yılında son bulmaktadır. Dolayısıyla Tablo 2 ve 3'te 1829 yılına kadar Hacı Bektaş ve Mucur kazalarında bulunan köy ve mahalleleri kapsamaktadır. 1829 yılından yaklaşık 11 yıl sonra düzenlenmiş olan temettuât defterinde Tablo II ve III'te yer alan köylerin büyük bir kısmı yer almamaktadır. Bu durumda özellikle 1826 Bektaşî tekkelerinin kapatılması olayı ile bir ilgisinin olup olmadığı bilinmemektedir. Fakat hakikatte Hacı Bektaş ve Mucur'a ait hurûfât kayıtlarında var olan mahalle ve köylerin nüfus ve temettuât kayıtlarında yer almadıkları görülmektedir. Bu durumun kanımızca üç nedeni olabilir. Bunlardan ilk akla geleni, söz konusu köylerin yapılan idarî değişiklikler nedeniyle başka kazalara ait kayıtların içerisinde yer almış olmalarıdır. İkincisi ise bilinmeyen kimi olumsuzluklar nedeniyle kaybolmuş, ortadan kalkmış olabileceklerine dair yaklaşımdır. Nitekim havalide şakilik yapanların olduğu mühimme kayıtlarından anlaşılmaktadır.³⁷ Yine bizzat kazada ikâmet eden reâyanın terki diyar ederek başka bölgelerdeki askerî çiftliklere yöneldikleri ve bu

³⁶ *Köylerimiz* (İstanbul: Hilal Matbaası,1928), 862, 863.

³⁷ BOA, *Divan-ı Hümayun Mühimme Defteri*, [A.DVNS. MHMd.], Defter No. 131, Sayfa No. 193, Hüküm No. 509; BOA, *Divan-ı Hümayun Mühimme Defteri*, [A.DVNS. MHMd.], Defter No.131, Sayfa No. 241, Hüküm No.643.

durumun kaza ile vakıf gelirlerini bir hayli azalttığı görülmektedir.³⁸ Hurûfât kayıtları yer yer bazı köylerin harâb olduğundan dem vurmaktadır. Diğer taraftan da bazı köy ve mahallelerin ise “cemaatinin kebir” olmasından söz edilmiştir. Bu durumda hâli ve hârabe olan köyler ahalisinin bu minvaldeki köy ve mahallelere göç etmiş olabilecekleri düşünülebilir. Nitekim 1840 yılı temettuat defterinde Mucur’un Tekye, Solaklu mahalleleri ile Eflak ve Mikail köyleri; Hacı Bektaş’ın ise Savan, Yukaru, Aşağı mahalleleri ile Angel, Civril ve Kum Abdal köyleri bulunmaktadır.³⁹ Üçüncü olarak da hurûfât kayıtlarına konu durumlarının olmayışından kaynaklı olabileceği ifade edilebilir. Zira yukarıda da belirtildiği üzere bu defterlere konu olacak hususlar daha ziyade dini müessese ve bağlı vakıflar ile idarecilerinden oluşmaktadır.

3. Hurûfât Defterlerine Göre Hacı Bektaş ve Mucur Camileri

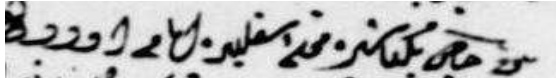
İncelenen hurûfât defterlerinde Hacı Bektaş ve Mucur kazalarının bazı mahalle ve köylerinde yer alan camiler Tablo 4’te yer almaktadır. Tablo 4 vesilesiyle ilk olarak bu camilerin kimler tarafından yapıldığı da anlaşılmaktadır. Ancak Feraşlı, Kesikköprü, Kacar, Selende, Eflak, Mucur, Göynük ve Salıtlık köylerinde “karye cami’inde” şeklinde bir ifade yer almaktadır. Bu durumda adı geçen köyler reayasının kendi gayretleriyle cami inşa etmiş oldukları düşünülebilir. Mahalleler bağlamında ise bu durumdaki tek örnek Süflâ’dır.⁴⁰ Nitekim mahalle ile ilgili kayıtlar “mahalle-i mezbûre camii” şeklindedir.

Tablo 4. Hurûfât Kayıtlarında Hacı Bektaş ve Hacı Bektaş mea Mucur Camileri

Sıra	Deft /syf	Kazâ	Mah.	Köy	Cami	Açıklama
1	543/94	Hacı Bektaş mea Mucur		Göynük	Mustafa bin Selim binası	

³⁸ BOA, *Cevdet Evkaf [C.EV.]*, Dosya No. 236, Gömlek No. 11795, Tarih. C.ahir 1173.

³⁹ “Kırşehir Sancağında kâin Mucur mea Hacı Bektaş kazâlarının tahrir-i emlak defteridir”, BOA, *Maliye Nezâreti Vâridât Temettuat Defterleri [ML.VRD.TMTd.]*, Defter No. 820, Tarih. H.1256/M.1840, Mucur kazası kayıtları 2-85 ve Hacı Bektaş kazası kayıtları ise 86-123. sayfalar arasındadır.

⁴⁰ , Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Arşivi, *Hurûfât (Vakıf Rûznâme) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1094, Sayfa No. 112.

2		Hacı Bektaş		Dival(e Öyüğü	Mustafa bin Süleyman binası	
3		Hacı Bektaş mea Mucur	el-Hac Yunus		Kuyumcubaşı Osman Ağa bi- nası	
4		Hacı Bektaş mea Mucur		Feraşılı	Ahâli-i karye binası	
5		Hacı Bektaş		Mucur	Emine Hatun	Bazı defter- lerde Mucur köyü Yenice Mahallesi'nde, 1094/112
6		Hacı Bektaş mea Mucur	Sulaklı		Sulaklı/Solak Ahmed Ağa bi- nası	
7		Hacı Bektaş mea Mucur	Sulaklı		Hacı Halil bi- nası	Bazı kayıt- larda Hacı Ha- lil Ağa binası, 1096/67
8		Hacı Bektaş mea Mucur		Ortaköy	Hacı Mehmed binası	
9	565/ 53	Hacı Bektaş mea Mucur	Sulaklı		Kendirli-zâde Hacı Halil Ağa binası	
10		Hacı Bektaş mea Mucur		Ortaköy	el-Hac Mehmed binası	Büyük olası- lıkla Hacı Mehmed bi- nası camisi, yazımları farklı
11		Hacı Bektaş mea Mucur		Kurgöl	Seyyid Veli Ağa binası	
12	568/ 67	Hacı Bektaş mea Mucur	Sulaklı		Lengerli-zâde el-Hac Halil bi- nası	
13		Hacı Bektaş mea Mucur		Cilandı	Aydinoğlu bi- nası	
14	1084 / 21	Hacı Bektaş mea Mucur		Cilandı	Aydın Beşe'nin binası	Üstteki Aydı- noğlu binası ile aynı olmalı

15		Hacı Bektaş		Mucur	Osman Çavuş	
16		Hacı Bektaş		Mucur	Bekçü nâm-ı diğer Emine Hatun	Yukarıda Emine Hatun olarak geçmiştir.
17		Hacı Bektaş		Göynük	Hacı Musa	
18		Hacı Bektaş		Mucur ve Delale Mahallesi	Osman Ağa	
19	1090 /19	Hacı Bektaş		Göynük	Mustafa Ağ	
20		Hacı Bekta-me Mucur	Yenice		Osman Ağa	
21		Hacı Bektaş		Mucur köyü el-Hac Yunus Mahallesi	Mucurî Kuyuciyân/Kapuciyân Osman Ağa binası	Bazen kayıtlarda Mucurlu Ağa cami olarak da geçmektedir
22		Hacı Bektaş		Kırbey	el-Hacı Musa	
23		Hacı Bektaş		Mehmed/Muhammed Dede	Mucurlu Ağa binası	
24		Hacı Bektaş		Kesik-köprü	Karye Cami	
25		Hacı Bektaş		Kacar	Karye Cami	
26		Hacı Bektaş		Hacı Bektaş'ta	Asiye nâm Hatun	
27	1094 /112	Hacı Bektaş	Süflide?		Mahalle Cami	
28		Hacı Bektaş		Selende	Karye Cami	
29		Hacı Bektaş		Kesik-köprü	Hacı Musa	Üstteki köy-kaydında cami ismi yoktur
30		Hacı Bektaş		Mucur köyü Sulaklı Mahallesi	Ahmed Ağa veya Sulaklı Ahmed Ağa	Bazen Sulaklı Ahmed Ağa şeklinde de geçer
31	1096 /67	Hacı Bektaş mea Mucur		Mucur	Hacı Halil binası	
32	1099 /78			Göynük	Hacı Selim oğlu Mustafa Ağa	

33	1100 /61	Hacı Bektaş		Mucur	Osman Çavuş Ağa	Osman Ağa ve Osman Çavuş ile aynı olmalı
34	1140 /134	Hacı Bektaş		Eflak	Karye Cami	
35		Hacı Bektaş		Kesik- köprü	Yakub Ağa	
36	1140 /135	Hacı Bektaş			Alaeddin Cami	
37	1143 /231	Hacı Bektaş		Mucur köyü Su- laklı Ma- hallesi	Sulaklı	Sulaklı Ahmed Cami olabilir
38	1160 /72	Hacı Bektaş		Maksud	Emine Hatun	
39		Hacı Bektaş		Mucur	Karye Cami (Mucur nam karye cami)	
40		Hacı Bektaş		Göynük	Karye Cami (Göynük nam karye cami)	
41		Hacı Bektaş		Salıtlık	Karye Cami (Salıtlık nam karye cami)	
42	542/ 120	Hacı Bektaş mea Mucur	Yenice		Za'im Ömer Ağa binası	

Tablo 4'te adı geçen camilerin yukarıda da belirtildiği üzere yapan kişilerin isimleri yer almaktadır. Örneğin Göynük köyündeki cami, Mustafa bin Selim tarafından ve Divane Öyüğü köyündeki cami ise Mustafa bin Süleyman tarafından yapılmıştır. Aynı şekilde Hacı Yunus Mahallesi'ndeki cami de Kuyumcubaşı Osman Ağa tarafından yapılmıştır. Devamında Kurugöl/Kurgöl köyündeki caminin Seyyid Veli Ağa; Cilandı köyündekinin Aydınöğlü/Aydın Beşe, Kırbey'deki- nin Hacı Musa ve Mehmed Dede köyündeki caminin ise Mucurlu Ağa eliyle yapıldığı görölmektedir. Son olarak Yenice Mahallesi'ndeki cami de Za'im Ömer Ağa tarafından yapılmıştır. Bu örnekler genelde tek camisi bulunan köyleri kapsamaktadır. Oysa Mucur ve Göynük köyleri ile Sulaklı Mahallesi'nde göröldüğü üzere birden çok camisi olan köy ve mahalleler de vardır. Osman Çavuş, Osman Ağa, Mucurî Kuyuciyân Osman Ağa, Ahmed Ağa, Hacı Halil ve Osman Çavuş Ağa'nın Mucur'da cami inşa ettirmiş kişiler olduğu görölmektedir. Burada belirtilen isimlerden Osman Çavuş, Osman Ağa ve Osman Çavuş Ağa şeklindeki üç ismin, aynı kişiye ait farklı ifadeler olmuş

olması muhtemeldir. Mustafa bin Selim, Hacı Musa, Mustafa Ağa ve Hacı Selim oğlu Mustafa Ağa da Göynük köyünde cami inşa etmişlerdir. Sulaklı Ahmed Ağa, Hacı Halil, Kendirli-zâde Hacı Halil, Lengerli-zâde Hacı Halil ise Sulaklı Mahallesi'nde cami inşa etmiş kişiler olarak tabloda yer almaktadır. Yine buradaki Hacı Halil, Kendirli-zâde/Lengerli-zâde şeklinde okunmuş Halil Ağa isimleri de büyük olasılıkla aynı kişiyi işaret ediyor olmalıdır. Fakat kaynakların farklı okumalara sevk eden yazım şekilleri ve bu isimlerin yerelde karşılıklarının olup olmadığı tam olarak bilinmediğinden tabloda yer verilmiştir. Zira hakikatta bu isimlerden birine ait tek cami veya birden fazla cami de olabilir. Bu durumda Mucur ve Göynük köyleri ile Sulaklı Mahallesi'ndeki camilerin diğer köy ve mahallelere göre fazla olduğu söylenebilir. Kazadaki bazı camilerin kadınlar tarafından yapıldığı görülmektedir. Örneğin Maksud köyündeki cami Emine Hatun, Hacı Bektaş'daki bir cami Asiye nam Hatun ve Mucur'daki bir cami ise Bekçü nâm-ı diğer Emine Hatun tarafından inşa edilmiştir. Tablo 4'te yer alan cami inşa edenlerin kendileri ve aileleri hakkında fazlaca malûmata sahip değiliz. Ancak Kendirli-zâde/Lengerli-zâde, Aydın Beşe/Paşa, Mucurî ve Ağa, Za'im, Kuyumciyân/Kuyumcubaşı, Kuyuciyân Seyyid ile Hacı şeklindeki tariflerden aileleri, lakâpları, meslekleri hakkında az da olsa fikir sahibi olunmaktadır. Sulaklı Mahallesi'ndeki caminin Sulaklı Ahmed Ağa tarafından yapılmış olması mahallenin varlıklı bir kişisi olarak kendisini ön plana çıkarmaktadır. Hurûfât kayıtlarında tabloda yer alan camilerde görevli imam, hatib, müezzin, farraş, kâtib, kethüda, zâviyedâr, muâllim-i sıbyân, mütevellî, vaizlere ait atanma, azil, yeniden atanmalara dair bilgiler yer almaktadır. Belirtilen görevlilerin bir kısmının hasbî, yani ücretsiz, büyük kısmının ise günlük yarım veya bir akçe ile görevlerini ifa ettikleri görülmektedir. Cami ve aşağıda ele alınacak olan mescid kayıtlarında yer yer tesadüf edilen "refine muceb bir ahvâl yoğiken" şeklindeki ifadeden görevlilerin yapmış oldukları suistimallerin şekil ve muhtevalarının ne olduğu tam olarak anlaşılmamıştır.

Hurûfât kayıtlarında "Hacı Bektaş Velî evkâfi derûnunda Cuma camii" veya "mescidi"⁴¹ şeklinde kayıtlı caminin, Selim Şah oğlu Bayezid Han oğlu Şehsüvar Bey tarafından H.926/M.1519 yılında inşa

⁴¹ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 563, Sayfa No. 53; VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 568, Sayfa No. 67; VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1090, Sayfa No. 19, 20; VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1099, Sayfa No. 78; VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1140, Sayfa No. 134.

edildiği kitabesinden anlaşılmaktadır.⁴² Cami ve mescidler Müslümanların ibadetlerini ifa ettikleri yerlerdir. Cami ismi esasında ilk olarak yalnızca Cuma namazlarının kılındığı nispeten büyük ibadet yerleri için kullanılmıştır. Bu tür büyük mekanların aksine oldukça küçük olan ve minberi bulunmayan ibadet yerleri için ise mescid ismi kullanılmıştır. Aşağıda da görüleceği üzere Hacı Bektaş ve Mucur'daki bazı mescidler, cemaatinin kalabalık olmasından dolayı minber ilave edilerek camiye çevrilmişlerdir. Hacı Bektaş'taki Cuma camisinin varlığı bölgenin XVI. yüzyılda su, tarımsal üretim ve yol güzergahı gibi üç önemli etkene sahip oluğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca zaten var olan bir tekke, türbe ve vakfı da bu caminin kurulmasını kolaylaştırmış olmalıdır. Nitekim bu dönemde Cuma camilerinin, yarı kurak iklimin hâkim olduğu ve bu nedenle konargöçer unsurun yoğun olduğu Anadolu bozkırlarında hayvancılık yapmaya müsait sahalarında görece az olduğu veya hiç olmadığı bilinmektedir.⁴³

4. Hurûfât Defterlerine Göre Hacı Bektaş ve Mucur Mescidleri

Hacı Bektaş ve Hacı Bektaş meâ Mucur başlıklı kayıtlarda Yenice, Günlüoğlu, Sulaklı/Solaklı, Aşağı, Hacı Osman, Süleyman Ağa, Zir ve Sâdâd mahalleleriyle Mucur, Hacım, Sulucakaraöyük, Ortaköy köylerinde mescid kayıtlarına rastlanılmıştır. Tablo 4 ve 5 incelendiğinde her ikisinde ortak bazı isimlerin olduğu görülmektedir. Bu durum ise Hasan Ağa, Za'im Ömer Ağa, Süleyman Ağa, Halil ve Osman isimli kişilerin havalide önce mescid inşa ettikleri söylenebilir. Akabinde onların inşa ettikleri bu mescidler zamanla ortaya çıkan ihtiyaç üzerine minber ilave edilerek camiye dönüştürülmüş olmalıdır. Nitekim hurûfât kayıtlarında bu mahiyette çokça izah vardır. Yenice Mahallesi'ndeki Za'im Ömer Ağa binası mescid "bâ-izn-i hümayûn müceddeden minber vaz' edüb cami olmakla" şeklinde örneklendirilebilir.⁴⁴ Bazı durumlarda ise esasında harâbe olan mescid başkaları tarafından tamir edilerek yine bir minber ilave edilip cami haline getirilmiştir. Bu hususta da Mucur köyünün Ali Oğlu Mahallesi'ndeki Hacı Osman Mescidi örnek olarak verilebilir. Bu mescid Kethüda Hüseyin Ağa tarafından tamir ettirilip minber ilave edilerek camiye dö-

⁴² Sedat Bayrakal, "Nevşehir'in Hacı Bektaş İlçesindeki Bektaşi Kültürüyle İlişkili Türk Eserler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 55 (2010), 307.

⁴³ Suraiya, Faroqhi, "A Map of Anatolian Friday Mosques (1520-1535)", *Osmanlı Araştırmaları IV* (1984) 165, 171.

⁴⁴ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 563, Sayfa No. 53.

nüştürülmüştür. Bu işlem bazen de bir mahalledeki hayırseverler tarafından yapılmıştır. Günlüoğlu Mahallesi'ndeki Sarıcaoğlu Çukuru mescidi bu minvalde örnek olarak gösterilebilir. Nitekim bu mescide ait kayda göre mahalle mescidi oldukça harâbe bir durumdadır. Fakat mahalle cemaati ise bir hayli kalabalıktır. Bu nedenle Seyyid Ahmed ibn-i Yusuf Mehmed mahalle mescidini tamir etmiştir. Yine mahalle ahalisinden hayırseverler de izin dahilinde bu mescide minber ilave etmişlerdir.⁴⁵

Tablo 5. Hurûfât Kayıtlarında Hacı Bektaş ve Hacı Bektaş mea Mucur Mescidleri

Sıra	Defter/ Sy	Kazâ	Mahalle	Köy	Mescid
1	543/94	Hacı Bektaş meaa Mucur			Hasan Ağa binası
2	548/18	Hacı Bektaş		Mucur	Hacı Kasım Dede binası/Hacı Kasım binası/el-Hac Kasım Ağa
3	565/63	Hacı Bektaş mea Mucur	Yenice		Za'im Ömer Ağa binası
4		Hacı Bektaş			Süleyman Ağa binası
5	568/67	Hacı Bektaş mea Mucur		Hacem nâm-ı diğer Karaöyük	Mescid-i atık
6		Hacı Bektaş mea Mucur	Günlüoğlu		Sarıoğlu Çukur/u mescidi demekle ma'rûf
7	1084/21	Hacı Bektaş	Sulaklı		Mucurî Osman Ağa binası

⁴⁵ “Hacıbektaş mea Mucur kazasında Günlü oğlu Mahallesi'nde Sarıcaoğlu çukuru demekle ma'rûf mescid-i şerif harâbe müşrif olmakla bundan akdem Seyyid Ahmed ibn-i Yusuf Mehmed mezbûr ta'mir ve termim etmiş ise de mezbûrun cemâ'at-i kebir olmakla cami-i şerif olmakla... ahali-i mahalleden sahibül-hayrlar mescid-i mezbûra bâ-izn-i hümâyun minber vaz' eyledikleri cami-i şerife hatib lazım ve mühim olmakla...”, VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 542, Sayfa No. 120.

8	1090/19	Hacı Bektaş		Mucur	Çukur Mescid di- mekle ma'rûf	
9		Hacı Bektaş			el-Hac Bektaş nâm-ı azîzin mes- cid-i şerîfi	
10		Hacı Bektaş		Hacım karyesi Suvar Mahal- lesi	Suvar Mahallesi mescid-i şerifi	
11		Hacı Bektaş	Mahalle-i Zir	Suluca Karyede Öyük nâm Ka- sabada	Mahalle-i Zir mes- cidi	
12		Hacı Bektaş		Mucur	Sulak Mahal- lesi'nde Hacı Os- man mescidi	
13		Hacı Bektaş		Mucur	Hacı Hasan mes- cidi	
14		Hacı Bektaş		Mucur	Karye mescidi (Mucur Karyesi mescidi)	
15		Hacı Bektaş- mea Mucur		Ortaköy	Hacı Yusuf mes- cidi	
16		Hacı Bektaş		Mucur	Halil mescidi	
17		Hacı Bektaş		Hacım	Mescid-i şerif	
18		Hacı Bektaş		Hacım	Karye mescidi (Hacım Karye- sinde mescid-i şe- rif)	
19		Hacı Bektaş		Mucur	Kuyumcubaşı el- Hac Hasan Ağa	
20		1094/112	Hacı Bektaş		Mucur	Osman binası
21			Hacı Bektaş		Mucur	Süleyman Efendi binası
22			Hacı Bektaş		Mucur	el-Hac Meh- med/Muhammed binası
23			Hacı Bektaş		Mucur Karyesi Kıraçlı	Hasan Ağa binası

				Mahallesi	
24		Hacı Bektaş	Sadad/Savad ⁴⁶ Mahallesi		Mahalle mescidi
25		Hacı Bektaş		Mucur	Hacı Mehmed/el-Hac Mehmed binası
26		Hacı Bektaş		Mucur karyesi Yenice mahallesi	el-Hac Kasım Ağa
27		Hacı Bektaş		Mucur	Deli/Veli Osman binası
28	1100/61	Hacı Bektaş		Mucur köyü Osman Ali oğlu mahallesi	Mahalle mescidi
29	1139/3	Hacı Bektaş	Aşağı Mahalle		Mahalle mescidi
30	1140/134	Hacı Bektaş	Hacı Osman		Hacı Mehmed/Muhammed mescidi
31		Hacı Bektaş	Suflı		Mahalle mescidi
32		Hacı Bektaş	Süleyman Ağa		Mahalle mescidi
33	1160/72	Hacı Bektaş		Mucur köyü Avşaroğlu Mahallesi	Mahalle mescidi (Avşaroğlu Mahallesi mescidi)
34	542/120	Hacı Bektaş mea Mucur	Sulaklı		Hacı Veli/Deli oğlu Seyyid Hafız nâm sahibü'l-hayrın bina eylediği

⁴⁶ Günümüzde Sadat Pınarı (Hediye) Çeşmesi isimli bir çeşme vardır. Bayrakal, “Nevşehir’in Hacı Bektaş İlçesindeki Bektaşî Kültürüyle İlişkili Türk Eserler”, 291.

Hacı Bektaş hurûfât kayıtlarında bölgenin önceki adı olarak bilinen Hacım, Sulucakaraöyük ile ilgili sıkça örnek yer almaktadır. Buradaki Hacım isminin Hacı Bektaş Velî'nin adından geldiği ve "m" takısı ile aitlik belirttiği anlaşılmaktadır. Aynı durum Balım, Emrem ve Emircem şeklindeki kullanımlarda da vardır. Karaöyük isimlendirmesi ise köyün hemen yakınındaki Sulucakaraöyük mevkiinden gelmektedir.⁴⁷ Kayıtlarda Öyük bazen kasaba olarak ifade edilmiştir.⁴⁸ Hacım, Karaöyük ve Sulucakaraöyük şeklinde tarif edilen Hacı Bektaş Velî Dergâhı merkezinde "Mescid-i âtik, el-Hac Bektaş nâm azizin mescid-i şerifi, Suvar Mahallesi mescid-i şerifi, Mahalle-i zir mescidi, Sâdâd Mahallesi mescidi, Aşağı Mahalle mescidi ve Sufli?/Süflâ"⁴⁹ şeklinde sıralanabilecek mescidler bulunmaktadır. Mucur'da ise Hacı Kasım Dede, Çukur Mescid, Hacı Osman, Hacı Hasan, Halil, Hacı Hasan Ağa, Süleyman Efendi, Hacı Kasım'ın inşa ettikleri mescidleri vardır. Bunun yanı sıra Mucur'un Avşaroğlu ve Osman Ali Oğlu mahallelerinde de mahalle isimlerini taşıyan mescidleri bulunmaktadır.

5. Hurûfât Defterlerine Göre Hacı Bektaş ve Mucur Zâviyeleri

Hacı Bektaş ve Hacı Bektaş mea Mucur hurûfât kayıtlarında Tablo 6'da yer alan zâviye kayıtlarına rastlanılmıştır. Bunlardan Cüce ve Erekviran köyleri ile Kızılöz isimli mahalde bulunanları Hacı Bektaş kazası dahilinde yer almaktadır. Hacı Bektaş Velî Zâviyesi'nin "el-Hacı Bektaş kuddise sırruhu'l-azîz" şeklinde kayıtlı olduğu görülmektedir. Cüce köyündeki Hamza bin Mehmed bin İbrahim Vakfı Zâviyesi, Erekviran köyündeki ise İki Zâviye demekle marûf şeklinde belirtilmiştir. Kızılöz mevkiindeki zâviyenin adı ise Yalnız Abdal'dır. Hacı Bektaş mea Mucur tarifli kayıtlarda ise Beş Taş ve Sersem Ali Baba zâviyelerinin ismi geçmektedir. Fakat esas olarak Kâhta'daki Merhûm Asker Baba Zâviyesi kaydı önemlidir. Nitekim bu kaydın Hacı Bektaş hurûfât kayıtlarının içerisinde yer almış olmasının nedeni anlaşılamamıştır. Zâviyeye ait kayıta Kâhta kazasındaki merhûm Asker Baba'nın "Kutbü'l-Ârifin Hacı Bektaş Velî kuddise sırruhu'l-azîzin tarîk-i 'alîyyesine müntehi olan zevâyân olub" şeklinde tarif edilmiştir.⁵⁰ Burada her ne kadar Asker Baba'nın Hacı Bektaş

⁴⁷ İlhan Şahin, "Hacım (Hacıbektaş) Köyü'nün Sosyal ve Demografik Tarihi 1485-1584", *Osmanlı Araştırmaları*, VI (1986), 33.

⁴⁸ "Suluca Karyede Öyük nâm Kasaba'da", V, VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1091, Sayfa No. 19.

⁴⁹ Bu kaydın olduğu sayfa yırtık ve fersüde olduğundan sıhhatli tetkik edilememiştir.

⁵⁰ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1143, Sayfa No. 231.

Veli yoluna bağlı bir eren, derviş olduğu vurgulanmış ise de Hacı Bektaş hurûfât kayıtlarında zâviyesine ait bir kaydın bulunması meselesine yer verilmemiştir. Nitekim Anadolu'da bu mahiyette çokça dede, abdal, baba, eren ve derviş zâviyesi bulunmaktadır. Haliyle Asker Baba Zâviyesi'ne ait kaydın Hacı Bektaş hurûfât kayıtları içinde yer alması şayet kâtiplerin teknik bir hatasından kaynaklanmış değilse nedeni tam olarak anlaşılammıştır.

Tablo 6. Hurûfât Kayıtlarında Hacı Bektaş ve Hacı Bektaş mea Mucur Zâviyeleri

Sıra	Defter/sy	Kazâ	Mahalle	Köy	Zâviye	Açıklama
1	543/94	Hacı Bektaş mea Mucur			Sersem Ali Baba Zâviyesi	
2		Hacı Bektaş		Cüce	Hamza bin Mehmed bin İbrahim Vakfi Zâviyesi	Bazen Hamza bin Mehmed bin İbrahim Dede Zâviyesi olarak da geç- mektedir.
3	1095/50	Hacı Bektaş mea Mucur			Beştaş Zâviyesi	
4	1100/61	Hacı Bektaş	Kızılöz nâm ma- halde		Yalnız Ab- dal Zâvi- yesi	
5	1140/135	Hacı Bektaş			el-Hacı Bektaş kuddise sırruhu'l- azîz zâvi- yesi	
6	1158/1	Kâhta			Merhûm Asker Baba Zâvi- yesi	
7	539/112	Hacı Bektaş mea Mucur			Beş Taş Zâviyesi demekle ma'rûf zâviye	
8		Hacı Bektaş		Erekvi- ran	İki zâviye dimekle ma'rûf zâviye	

Tablo 6'da dikkati çeken zâviyelerden biri, Sersem Ali Baba Zâviye'sidir. Bu zâviye bazı çalışmalarda Makedonya Tetova'daki Sersem Ali Baba Zâviyesi olarak görülmüştür.⁵¹ Oysa hurûfât defterlerinde bizzat "Hacı Bektaş kazasında eizze-i kirâmdan... Hacı Bektaş kazasında vaki'... Hacıbektaş'da... Hacı Bektaş mea Mucur kazasında vaki'..." şeklinde belirtildiği üzere Makedonya'da değil, Hacı Bektaş'tadır.⁵² Bu hususa dair kısaca bilgi vermek gerekmektedir. Sersem Ali Baba, Hacı Bektaş'dan sonra Hacı Bektaş'da postnişinlik makamında bulunan ve Bektaşilikte üçüncü pir olarak bilinmektedir. Onun 1551-1569 yılları arasında Hacı Bektaş Dergâhı'nda postnişinlik görevini sürdürdüğü düşünülmektedir. Henüz tam olarak bilinmeyen bir tarihte Hacı Bektaş Dergâhı'ndan ayrılarak Kalkandelen'e gittiği ve burada bir zâviye kurduğu bilinmektedir. Gerçekte ismi Server Ali Paşa'dır. Sersem isminin kendisinin Hacı Bektaş Dergâhına giderek riyazete çekilmek istemesinden hareketle Kanuni'nin "sen sersem mi oldun? Vezirlik bırakılır da orada dervişlik mi yapılır?" demesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.⁵³ Kanuni döneminde (1520-66) vüzerâ taifesinde olan Ali Baba İstanbul'da ortaya çıkan taun illetine son verilmesi maksat ve temennisiyle dergâha dedebaba olarak görevlendirilmiştir. Yaklaşık on dokuz yıl bu görevi ifa etmiştir.⁵⁴ Sersem Ali Baba'nın Hacı Bektaş evlâdından olmamasına rağmen dergâha atanması "Alevi-Bektaşî toplumunun sünnilleştirilmesi, Hacı Bektaş evlatları soyunun yok edilmesi" olarak görülmüştür.⁵⁵

⁵¹ Bayrakal, "Hurûfât Defterlerinde Hacıbektaş-Mucur Kazasına Kayıtlı Tarihi Eserler", 121-126.

⁵² VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 565, Sayfa No. 53; VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1099, Sayfa No. 78.

⁵³ Yaşar Kalafat, "Bedri Noyan Dede Baba ve Balkanlarda Bektaşilik", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 6 (1998), 82.

⁵⁴ Ali Kozan, "Osmanlı Döneminde Hacıbektaş Kasabasında Bir Bektaşî Şeyhi: Sersem Ali Baba ve Zâviyesi", *I. Uluslararası Nevşehir Tarihi ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, ed. Adem Öger, (Ankara, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, 2012), 182, 183; İlyas Üzüm, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, (İstanbul: İsam Yayınları, 2008), 45, 46.

⁵⁵ Veliyettin Ulusoy, *Serçeşme Yazıları*, (İstanbul: Alev Yayınları, 2009), 8-13; Necdet Saraç, *Alevilerin Siyasal Tarihi 1300-1971*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 2011), 85-88.

Hacı Bektaş Dergâhındaki Sersem Ali Baba ve zâviyesi hakkında yapılmış çalışmalarda evlatları hakkında malumat yer almaz.⁵⁶ Hurûfât defterlerinde Sersem Ali Baba Zâviyesi'nin it'âm-ı ta'âm şartıyla evlâdiyyet üzere bulunduğu altı çizildikten sonra berat-ı şerif ile zâviyedâr olanların isimleri sıralanmıştır. Bunlar, “olan Derviş Veliyüddin ve Derviş Hasan ibni Derviş Abbas ve Derviş Mehmed ve Derviş Süleyman ve Derviş Murad ve Derviş Kasım ve Derviş Veliyüddin ebna-i Derviş Süleyman” şeklindedir. Belirtilen zâviyedârların her biri kendi rızalarıyla mutasarrıf oldukları hisselerini “Derviş Veliyüddin bin Derviş Ali ve Derviş İbrahim ve Derviş Ali ve Derviş Mehmed ebna-i Derviş Süleyman ve Derviş Mehmed ve Derviş Hasan ebna-i Derviş Kasım ve Derviş Ahmed ve Derviş Mustafa ebna-i Derviş Hasan ile evlad-ı vakıfdan olan Receb bin İbrahim’e bırakmışlardır. Bu işlemin Zilkâde 1250/Mart 1835 tarihinde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.⁵⁷ Ayrıca “Hacıbektaş kazasında vâki' Sersem Ali Baba'nın karyesinde evlâdiyette ve meşrûtiyyette üzere atide derûnunda it'âm-ı ta'âm etmek şartıyla zâviyedârı olan Derviş Hüsnü bilâ veled ve Derviş Abbas ve Derviş Ali müte'âkıben fevt mahlûlünden oğulları Derviş Veliyüddin ve Derviş Hasan ibn-i ve Derviş Abbas ve Derviş Mehmed ve Derviş Süleyman ve Derviş Murad ve Derviş Kasım ve Derviş Veliyüddin ibnu Derviş Ali'ye iştirâk Hacı Bektaş Veli Asitânesinde seccadenişin Şeyh Abdülatif 'arzıyla tevcih buyuruldu” şeklindeki bilgilerden Hacı Bektaş seccadenişinin Sersem Ali Baba Zâviyesi'nin iş ve işleyişini yürüten, takip eden bir makam olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁸

Beştaş Zâviyesi Şerif Abdal olarak da bilinen Veli Abdal ve oğulları Seyyid Mustafa bin Seyyid Ali icazetnâme ile mutasarrıf durumdadır. Ancak ellerinde beratları bulunmamaktadır. Bu nedenle Hacı Bektaş Şeyhi Şeyh Abdülatif 'arzıyla zâviyedârlık Seyyid Mustafa bin Seyyid Ali'ye verilmiştir.⁵⁹ Aynı şekilde Yalnız Abdal Zâviyesi Kızılöz olarak

⁵⁶ Kozan, “Osmanlı Döneminde Hacıbektaş Kasabası'nda Bir Bektaşî Şeyhi: Sersem Ali Baba ve Zâviyesi”, 179-205.

⁵⁷ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 543, Sayfa No. 94.

⁵⁸ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 565, Sayfa No. 53. Başka bir örnek için “Hacı Bektaş da Sersem Ali Baba karyesinde evlâdiyyette ve meşrûtiyyette üzere Derviş İbrahim ve Derviş Mustafa ve Derviş Murad mutasarrıflar iken mahlûllerinden kebir oğulları Derviş Abbas ve Derviş Ali ve Derviş Hüseyin'e Hacıbektaş şeyhi şeyh Abdülatif 'arzıyla tevcih buyuruldu”, VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1099, Sayfa No. 78.

⁵⁹ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1095, Sayfa No. 50.

bilinen bölgede yer almaktadır. Mutasarrıfları Mustafa, İbrahim, Hasan, Ali ve Abdullah beratsız olduklarından Hacı Bektaş Velî seccadenişini Feyzullah Efendi arzıyla görev tevcihleri yapılmışlardır.⁶⁰

Hamza bin Mehmed bin İbrahim vakfı zâviyesi mutasarrıfı Bektaş'ın ölümüyle bu görev Seyyid Lütfullah bin Abdullah'a verilmiştir.⁶¹ Cüce köyünde bulunan bu zâviye bazen de Hamza bin Mehmed bin İbrahim Dede şeklinde yazılmıştır. Bu kayıta ise zâviye vakfi mutasarrıflarının Mustafa bin İbrahim ve Ali bin İbrahim olduğu anlaşılmaktadır.⁶² Bu zâviyeye ait hurûfât kaydında bölgedeki Bektaşî zâviyelerinin tahrir edildiği anlaşılmaktadır. Bu zâviyenin söz konusu Bektaşî zâviyelerinin bulunduğu kayıta olmadığı ve dolayısıyla "hâric ez tahrir" olarak yazıldığı belirtilmektedir. Ayrıca kaydın yazıldığı tarihte zâviyenin bulunduğu köy reâyası "Hanefî" mezhebine mensuptur. O halde köyün eski, kadîm reayasının terk-i diyâr mı ettiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun cevabı için erbâb-ı vukufa başvurulmuştur. Yapılan tahkikat neticesinde bu zâviyenin Bektaşî zâviyeleri arasında yer almadığı anlaşılmıştır. Sadece Cüce köyü malikânesinin mutasarrıfı olan İbrahim Dede evlatları Mustafa ve Ali ibn-i İbrahim ve Kalender bin Mustafa üzerlerinde iken mutasarrıf oldukları hisselerinin ¼'ini kendi rızalarıyla Hacı Bektaş oğulları Seyyid Velîüddin ve Seyyid Mehmed Hamdullah ve Seyyid Bektaş'a bırakmışlardır.⁶³

Hacı Bektaş mea Mucur'da bulunan zâviyelerden biri de Beş Taş'tır. Evlâdiyet üzere bu vakfa berat ile zâviyedâr olan Şerif Abdal olarak da bilinen Veli Abdal oğlu Seyyid Mustafa bin Seyyid Ali kayda göre ölmüştür. Bu nedenle boşalan zaviyedârlık vazifesi onun Seyyid Hüseyin, Seyyid Murtaza ve Seyyid Ahmed isimli çocuklarına gelen giden yolculara hizmet etmek şartıyla Hacı Bektaş Velî Asitânesinde seccadenişin olan Şeyh Abdüllatif arzıyla verilmiştir.⁶⁴ Bu kayıt, bölgede ender de olsa görevini layıkıyla yapan bir zaviyedârın ölümünden sonra yerine çocuklarının atandığına dair iyi bir örnek teşkil etmektedir.

⁶⁰ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1100, Sayfa No. 61.

⁶¹ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 543, Sayfa No. 94.

⁶² VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 542, Sayfa No. 120.

⁶³ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 543, Sayfa No. 94.

⁶⁴ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 539, Sayfa No. 112.

6. Hacı Bektaş Dergâhı ile İlgili Bilgiler

Kayıtlarda Hacı Bektaş Velî Dergâhı vakfına bağlı köy ve mezraların isimleri yer almamaktadır. Bu durum esasında hurûfât dışındaki kimi belgelerde de aynıdır. Nitekim Hacı Bektaş Velî vakf-ı şerifi müstegâllatından bulunan kura ve mezra hasılatının 69 (1269) ve 70 (1270) yılları bedelinin 44.500 kuruş olduğu belirtilmişse de bu köy ve mezraların isimlerine yer verilmemiştir.⁶⁵

Hurûfât kayıtlarında bizzat Hacı Bektaş Velî dergâhındaki cami, mescid ve zâviyelere ait bilgiler de bulunmaktadır. Bu kayıtlar aşağıdaki şekilde ifade edilebilir. Bu hususta ilk olarak Hacım nâm-ı diğer Karaöyük köyünde bulunan Mescid-i atîk'in durumu hakkında bilgi veren kayıt oldukça önemlidir. Kayda göre bu mescid, oldukça harâb bir haldedir. Hacım köyünün hayırsever ahalisi bu mescidi tamir etmişlerdir. Bu nedenle bir an evvel bir imamın atanması gerekmektedir. Dolayısıyla Karaöyük köyündeki mescidin oldukça harâb bir durumda olduğu ve imamının da bulunmadığı anlaşılmaktadır. Esasında bu durum sadece Karaöyük köyüne has bir durum değildir. Nitekim Hacı Bektaş ve Mucur ile ilgili benzer muhtevaya ait kayıtlarda muhakkak “bir imam/hatip tayini lazım ve mühim olmağa” şeklindeki ifade yer almaktadır. Dolayısıyla cami, mescitlerin onarımı, cemaatinin toplanması ve ibadetin devamı için bir an evvel görevli/lerin atanması istenmiştir. Özellikle Hacı Bektaş dergâhındaki imam ve hatiplerin ise Hacı Bektaş Dergâhı postnişin veya seccadenişinleri tarafından atandığı görülmektedir. Hacım köyü mescidinin onarımının akâbinde Molla Ahmed'in es-Seyyid Şeyh Feyzullah arzıyla imamlık görevine atanması bu durumu göstermektedir.⁶⁶ Yine Hacı Bektaş Velî türbesinin bitişiğinde yer alan mescidin imamı olan Molla Resul öldüğünden mahalle fukarası ve dervişânından Seyyid İbrahim, Hacı Bektaş şeyhi Şeyh Abdüllatif arzıyla imam olarak görevlendirilmiştir.⁶⁷ Mescide ait bir başka kayıta ise imamının Ebulkasım bin Hüseyin olduğu görülmektedir.⁶⁸ Devamında Ebulkasım Halife'nin ölmesiyle yerine oğlu Resul Halife'nin “sahib-i Tekkenişin

⁶⁵ Osmanlı Arşivi, *Sadaret Âmedi Kalemî Defterleri [A.AMD.]*, Dosya No. 49, Gömlek No. 11, Tarih. 18.Ca. 1269; Bu hususta genellikle “Hacı Bektaş Velî Zâviyesi ve evkâf kurâları reâyası...” şeklindeki belirtmeye yer verilmiştir, BOA, *Ali Emiri Fonu Sultan I. Mahmud. [AE.SMHD.I.]*, Dosya No. 77, Gömlek No. 5066, Tarih. 21 R. 1147.

⁶⁶ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 568, Sayfa No. 67.

⁶⁷ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 548, Sayfa No. 18.

⁶⁸ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1094, Sayfa No. 112.

Seyyid Şeyh Bektaş” arzıyla atandığı anlaşılmaktadır.⁶⁹ Bu mescidin ayrıca Hafız Halife isimli bir kâtibi de bulunmaktadır.⁷⁰

Hacı Bektaş Veli Hazretleri türbesinde bulunan Cuma Camii’nde hatip olan Hafız Halil öldüğünden yerine oğlu Seyyid Hafız Mehmed Emin Halife Hacı Bektaş Şeyhi Şeyh Abdüllatif arzıyla hatip olarak atanmıştır.⁷¹ Bu camiye ait bir başka kayıta ise imamı olan Hafız Mehmed Emin bin Hafız Halil’in öldüğü ve yerine oğlu Ali Seyyid Musa bin Seyyid Hafız Mehmed Emin’in seccadenişin Seyyid Şeyh Feyzullah arzıyla atandığı görülmektedir.⁷² Ayrıca yine bu camide müezzin olan Mehmed’in öldüğü ve seccadenişin Seyyid Şeyh Feyzullah arzıyla yerine Mustafa bin Hüseyin’in atandığı ifade edilmiştir.⁷³ Bu cami yer yer “Hacı Bektaş Veli kıddise sırruhu’l-azizin cami şerifi” şeklinde de belirtilmiştir. Bu tür izahların birinde camide hatip olan Esad’ın bilinmeyen bir nedenle görevi bırakmasından dolayı Seyyid Şeyh Feyzullah Efendi arzıyla yerine Ebulkasım Halife’nin görevlendirildiği anlaşılmaktadır.⁷⁴ Cami görevlilerinin genellikle ölmeleriyle yerlerine çocuklarından biri veya birilerinin görevlendirildiği görülmektedir. Ancak bu her zaman böyle olmamıştır. Nitekim cami müezzini Hüseyin örneğinde olduğu gibi bazen de çocukları olmadığı için başka kişi ve ailelerin tercih edildiği de olmuştur.⁷⁵ Hacı Bektaş’taki Cuma Camii’si bazen de “Sulucakaraöyük Cuma Cami” şeklinde ifade edilmiştir. Bu türden bir kayıta müezzin Mustafa’nın ölmesiyle

⁶⁹ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1099, Sayfa No. 78.

⁷⁰ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1158, Sayfa No. 1; VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1090, Sayfa No. 19.

⁷¹ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 565, Sayfa No. 53.

⁷² VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 568, Sayfa No. 67.

⁷³ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1090, Sayfa No. 19.

⁷⁴ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1094, Sayfa No. 112.

⁷⁵ “Sultanü’l-arifin e-Hac Bektaş-Veli Hazretleri asitâne-i şerifi caminde müezzin Hüseyin bilâ veled fevt olmağın Seccadenişin el-Hacı-eş-Şeyh Feyzullah evlâd-ı Hacı Bektaş Veli arzıyla Mehmed Halife’nin” VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1094, Sayfa No. 112.

Şeyh Abdülatif Efendi arzıyla Seyyid İbrahim'in görevlendirildiği anlaşılmaktadır.⁷⁶ Caminin Hafız Halil ve Resul isimli hatiblerinin bulunduğu görülmektedir.⁷⁷

Dergâhtaki seccadenişin değişikliklerinin kadı arzıyla gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Seyyid Hüseyin seccadenişinlik görevine Hacı Bektaş mea Mucur kadısı Seyyid Mustafa arzıyla atanmıştır.⁷⁸ Hacı Bektaş ve Hacı Bektaş mea Mucur hurûfât defterlerinde özellikle dergâh merkezindeki mescid, camiler ile bağlı zâviyelere ait işlemlerde Şeyh Bektaş, Seyyid Şeyh Feyzullah ve Şeyh Abdülatif isimlerinin geçtiği görülmektedir. Bunlardan Şeyh Bektaş Çelebi bin Hacı Feyzullah Çelebi H.1123/1712 yılında, Şeyh Abdülatif Çelebi bin Hacı Feyzullah Çelebi H.1137/1725 yılında ve nihayet Seyyid Feyzullah bin Bektaş Çelebi ise H.1155/1743 yılında doğmuştur.⁷⁹ Dergâhta görevli diğer şeyh, postnişi ve seccadenişinler ait bilgilere maalesef hurûfât kayıtlarında tesadüf edilememektedir.

7. Hurûfât Kayıtlarında Öne Çıkan Diğer Bazı Konular

7.1. Mektebler

Hacı Bektaş mea Mucur hurûfât kayıtlarında Yenice, Sulaklı ve Hacı Yunus mahallelerinde okul kayıtlarının yer aldığı görülmektedir. Okul kayıtlarıyla ilgili her türlü atama ve azil işlemlerinin kaza naibi tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Adı geçen okullardan biri Yenice Mahallesi'nde Za'im Yusuf bin Abdullah tarafından inşa edilmiştir. Bu okula muallim-i sıbyân olarak Seyyid Hafız Mehmed bin Abbas atanmıştır.⁸⁰ Okulların ikincisi ise Sulaklı Mahallesi'nde Hacı Hızır tarafından yapılan ve Hacı Mehmed tarafından da tamir edilen okuldur. Okulda muallim-i sıbyan olarak görevli bulunan Seyyid İbrahim bin Yakub bilâ veled, yani çocuksuz, öldüğünden yerine Hafız Osman

⁷⁶ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1099, Sayfa No. 78.

⁷⁷ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1158, Sayfa No. 1; VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1160, Sayfa No. 72.

⁷⁸ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1140, Sayfa No. 135.

⁷⁹ Ahmed Rıfki, *Bektâşi Sırrı III-IV*, haz. Hür Mahmut Yücer (İstanbul: Kesit Yayınları, 2015), 35.

⁸⁰ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 543, Sayfa No. 94.

bin Osman kaza naibi Seyyid Mehmed Emin arzıyla görevlendirilmiştir.⁸¹ Bu okulla ilgili bir başka kayıta ise muallim-i sıbyan olan Seyyid İbrahim bin Yakub'un elinde beratı olmadığı anlaşılmaktadır.⁸² Okulların üçüncüsü ise Lengerli oğlu Hacı Halil Ağa tarafından inşa edilmiştir. Bu okulda kaydın tutulduğu tarihte muallim-i sıbyan'ın olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu okulun bir de vakfi olduğu kaydın tetkikinden anlaşılmaktadır. Nitekim "mekteb-i mezbûr vakfından yevm-i bir akçe" ile Seyyid Hasan muallim-i sıbyan olarak görevlendirilmiştir.⁸³ Dördüncü okul da Yenice Mahallesi'nde Emine binti Abdullah Camisi'nin yakınında bulunmaktadır. Bu okulda da muallim bulunmamaktadır. Kaza naibi Mustafa arzıyla Ömer bu göreve getirilmiştir. Kayıtlardaki beşinci okul ise Hacı Yunus Mahallesi'nde yer almaktadır. Bu okulun Hacı Hüseyin tarafından inşa edildiği diğer tüm okullarda olduğu gibi adından anlaşılmaktadır. Bu okula da muallim olarak kaza naibi Mustafa arzıyla Mehmed Halife atanmıştır.⁸⁴ Dolayısıyla hurûfât kayıtları vesilesiyle bölgedeki okullar, kurucuları, muallimleri ile bunların atanma ve azil işlemlerine ait bilgilere erişilmiştir.

7.2 Muhassıl Eksikliği ve Çözümü

Arapça "tahsil" masdarından türemiş ve "tahsil edici" anlamına galen muhassıl, bir bölgedeki has ve zeâmet vergilerinin toplanması ile kimi idarî görevleri de üstlenen kişiler için kullanılmıştır. Tanzimat Fermanı (1839) ile iltizam sisteminin kaldırılıp yerine gelir nispetinde vergi alınması usulüne geçilmesiyle muhassılların görevleri genişlemiştir. Muhassıllar, 25 Ocak 1840 tarihli nizamnâme ile bölgelerindeki tüm gelir ve sayım işlemleri ile nüfus ve mülk tespitlerinde etkin olmuşlardır.⁸⁵ Hacı Bektaş hurûfât kayıtlarında bölgedeki muhassıllık uygulamasına dair bazı bilgiler yer almaktadır. Bu husustaki belgelerden hareketle Hacı Bektaş'da bir mahkemenin bulunduğu ve bu mahkemenin muhassılının olmadığı anlaşılmaktadır.

⁸¹ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 568, Sayfa No. 67.

⁸² VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 539, Sayfa No. 112.

⁸³ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1097, Sayfa No. 67.

⁸⁴ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1096, Sayfa No. 67.

⁸⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983), 569, 570; Ayla Efe, "Muhassıllık Teşkilâtı", (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002).

Bu nedenle kaza kadısı Seyyid Ahmed arzıyla Hacı İbrahim bu göreve atanmıştır.⁸⁶ Bir başka kayıta ise bu görevi Süleyman isimli birisinin ifa ettiği anlaşılmaktadır.⁸⁷

7.3 Mezralar

Hurûfât kayıtlarında bazı vakıflara ait mezra kayıtlarına da rastlanılmaktadır. Bunlardan ilki (Sersem) Ali Baba vakfına ait kayıttır. Kayda göre isimleri belirtilmeyen mezralar için Hacı Bektaş Şeyhi Şeyh Abdülatif arzıyla Receb isimli bir mutasarrıf⁸⁸ olarak görevlendirilmiştir.⁸⁹ Mutasarrıflar, genel olarak ziraî anlamda mezranın işletilmesini sağlayan, ön görülen vergiyi toplayan görevlilerdir. Bazen maktû bir bedel karşılığı vakıflardan mukâtaa usulüyle de vergileri topladıkları olmuştur. İkinci örnek ise Göle karyesindeki mezra ile ilgilidir. Bu mezranın mutasarrıfının Kasım olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁰ Üçüncü örnek ise Lefkete? ve Altunçubuk isimli vakıf mezralarıyla ilgilidir. Bu mezralara ait ilk kayıta Ramazan ikincisinde ise Ali isimli kişilerin mutasarrıf oldukları görülmektedir.⁹¹ Hurûfât kayıtlarında açık bir şekilde belirtilmeyen bazı mezralar hakkındaki bilgilere bölgeye ait mühimme kayıtlarında rastlanılmıştır. Bunlardan biri Boyalu/Kuyaku? Viran mezrasına aittir. Kayda göre hasılı 630 akçe olan bu mezranın mahsulünün yarısı Hacı Bektaş Zâviyesi'ne ve diğer yarısı ise Halifelü isimli köyde bulunan camiye ayrılmıştır.⁹²

⁸⁶ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1061, Sayfa No. 61.

⁸⁷ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1160, Sayfa No. 72.

⁸⁸ Mutasarrıf, bir makam, görev ve memuriyete malik kişi anlamında kullanılır. XVII. yüzyılda Osmanlı mali ve idarî yapısında meydana gelen değişimin bir sonucu olarak mutasarrıflar sancak ya da livâların idarî amiri olarak ön plana çıkmışlardır. Ali Fuat Öreñç, "Mutasarrıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/377-379.

⁸⁹ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 548, Sayfa No. 18.

⁹⁰ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1140, Sayfa No. 134.

⁹¹ VGM, *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 1140, Sayfa No. 134.

⁹² Bu kayıta ayrıca hasılı 690 akçe olan Ercek mezrasının da adı geçmektedir. Fakat hakkında önceki zâviyede olduğu gibi teferruat yer almamaktadır. BOA, *Divan-ı Hümayun Mühimme Defterleri. [A.DVNS.MHMD.]*, Defter No.2, Sayfa No. 107, Hüküm No.1091.

Sonuç

Akademik bir çalışmanın sonuç bölümünde bazen en son söylenmesi gerekeni ilk başta söylemek gerekebilir. Bu çalışmanın sonuç kısmında ilk olarak, Hacı Bektaş hurûfât kayıtlarının Alevî-Bektaşî tarihi araştırmalarına katkısının çalışmanın başında ifade edildiği ve beklendiği ölçüde olmadığını belirtmek gerekmektedir. Nitekim çalışmaya esas olan Serçeşme olarak bilinen dergâhın merkezi konumundaki Hacı Bektaş kazası kayıtları göz önüne alındığında Çorum ve Amasya havalisindeki Alevî-Bektaşî tekke ve zâviyelere ait hurûfât kayıtlarının çok daha fazla olduğu söylenebilir. Bu durum Hacı Bektaş'ın Mucur ile birlikte defterlere kaydedilmiş olmasından veya civarda zaten Bektaşî tekke, zâviyesinin fazla olmayışından kaynaklanmış olmalıdır. Ayrıca bunun tam tersi de düşünülebilir. Zaten Alevî-Bektaşî oldukları için hurûfât kayıtlarına dahil olmamış iskân birimleri de pekâlâ olabilir.

Kayıtlardan Bektaşî zâviyelerine dair tüm işlemlerin dergâh post-nişin veya seccadenişinleri tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu işlemler, Seyyid, Hacı Bektaş evlâdı ve Şeyh şeklinde tarif edilen Abdüllatif, Feyzullah ve Bektaş tarafından gerçekleştirilmiştir. Kazaya ait mescid, camii ve zâviye atamalarındaki görevliler farklılık göstermektedir. Bizzat Hacı Bektaş Dergâhına bağlı türbe, mescid, zâviye ve hatta Hacım Köyü mescidi ile Mahalle-i Zîr mescidleri örneğinde olduğu üzere mescid ve camilere Hacı Bektaş seccadenişin veya post-nişinleri atama, azil, yeniden atama veya tescil gibi işlemleri yürütmüşlerdir. Kayıtlardaki diğer cami ve mescidlerin atanma, azil yeniden atanma vb. işlemlerinin ise başta Anadolu kazaskeri olmak üzere kazâ kadısı veya naîbi tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu ayırım esasında Hurûfât kayıtlarından hareketle Osmanlı İmparatorluğu'nun kazâda başta zâviyeler olmak üzere merkez kazânın dergâh havalisindeki mescid ve camilerin tüm iş ve işlemlerinde Hacı Bektaş Dergâhına ait bir yetki bölgesinin oluşumuna müsaade ettiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu etki/yetki alanının başta dergâh olmak üzere civarda var olan birkaç zâviye, dergâh ve havalisindeki mescid ve camileri kapsadığı belirtilebilir. Bu yönüyle kazadaki Bektaşî tarikâtine mensup yerleşim yerlerini ortaya koymak da güçleşmektedir. Nitekim reâyası Sünni, Hanefî ve zâviyesi Bektaşî olan kimi örneklere de rastlanılmıştır. Dolayısıyla Hacı Bektaş hurûfât kayıtlarında Hacı Bektaş Dergâhı'na bağlı tekke, zâviye veya türbenin aksine mescid ve camilere ait kayıtların büyük bir yekûn oluşturduğunu ifade etmek gerekmektedir. Bu durumun hakikatte dergâhın bulunduğu sahanın zaten var olan ya da Balım Sultan ile birlikte değiştirilmeye çalışılan inanç yapısının bir sonucu olup olmadığını kestirmek de oldukça güçtür. Hacı Bektaş kayıtlarının sarih bir şe-

kilde tetkik edilememiş olmasının en önemli nedenlerinden biri kanımızca Mucur ile birlikte defterlere işlenmiş olmasıdır. Nitekim Hacı Bektaş'ı ön plana alan bir kayıt silsilesi çok daha açık bir şekilde genel durumun ortaya konulmasına fırsat tanıyabilirdi. Oysa yer yer Hacı Bektaş ve Mucur'a ait köy veya mahalle isimlerinin birbirine karıştığı, hatta sehven birbiri yerine yazıldığı bir kayıt silsilesinden ayırım yapmak da hayli güç olmuştur. Hatta kayıtlarda cami ve mescid sayılarının bir hayli fazla olmasının nedeni de bu durum olmalıdır. Ancak yine de hurûfât kayıtları başta Hacı Bektaş Velî Dergâhı, türbesi vakfı ve zâviyesi olmak üzere burada görev yapmış postnişin ve seccadenişinler hakkında bilgiler vermesi bakımından oldukça önemlidir. Aynı şekilde Hacı Bektaş ve Mucur havalisinde az da olsa var olan Bektaşî zâviyelerine dair bilgilere de bu kayıtlar sayesinde erişilmiştir.

Çalışma ayrıca Bektaşî zâviyelerinin merkezi olması hasebiyle Hacı Bektaş hurûfât kayıtlarının Anadolu ve Rumeli'ndeki Bektaşî tekke ve zâviyelerine ait kayıtlar barındırabileceği yönündeki düşünceleri de boşa çıkarmıştır. Bu husustaki tek istisna Kâhta'daki Merhûm Asker Baba Zâviyesi'dir.

Alevî-Bektaşî tarihi bağlamındaki bu katkısının yanında hurûfât kayıtları XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıla uzanan dönemde Hacı Bektaş ve Mucur'un idarî yapısı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. İlk olarak idarî bakımdan kazada var olan kasaba, nahiye, köy ve mahallelerin isimlerine erişilmiştir. Bunların bir kısmının XIX. yüzyıl nüfus ve temettuât kayıtlarında görüldüğü hatta günümüze kadar geldikleri anlaşılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Hacı Bektaş ve Mucur da köy ve mahalle sayılarının çok fazla olmadığını ifade etmek gerekmektedir. Kırsalda yer yer harâbe olmuş mescid kayıtları reâyanın kaza merkezine doğru göç etmiş olabileceği ihtimalini akıllara getirmektedir. Nitekim Hacı Bektaş merkezde aşağı ve yukarı şeklinde adlandırılmış mahallelerin bulunması bu düşüncüyü doğrulayan bir ipucu olabilir. Merkeze yönelik bu kaçış eşkıyalık, kuraklık vb. bazı olumsuzlukların tetiklemeyle gerçekleşmiş olabilir.

Hurûfât kayıtları ayrıca Hacı Bektaş ve Mucur'un köy ve mahallelerindeki cami, mescid ve mektep isimleri ile kimler tarafından inşa veya tamir edildiklerini ortaya koymaktadır. Yine var olan vakıflar, zâviyeler ve mezraların isimlerini de barındırmaktadır. Sıralanan yerlerde görev yapanların isimleri, baba adları, kimler tarafından ve hangi tarihte atandıkları ile atamaya esas konular hakkında bilgilere erişilmiştir. Bu nedenle görevini layıkıyla yapmamış, haksız yere başkasının görevine müdahale etmiş, göreve ehil bulunmamış veya ölümden kaynaklı atanma, yeniden atanma ve azillerin yapıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca görevini layıkıyla yapanların yeniden atandıkları ve

ölmeleri durumunda ise varsa çocuklarının bu görevi devam ettirdikleri görülmektedir. Bu nedenle kaza kayıtlarında ölen babalarının yerine aynı göreve atanan çocuklarına ait örneklere rastlanılmıştır. Yine görevleri karşılığında alacakları günlük ücret ile atama işlemini gerçekleştiren mercilere ait bilgiler de yer almaktadır. Bu nedenle görevlendirmelerin çok azı yarım akçe, nadiren bir buçuk akçe ve genel olarak da bir akçe şeklinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kazâ, kadı ve naiblerinin görevlere atanma, azil veya yeniden atanmalarda yetkin oldukları görülmektedir.

Kaynakça

- Alkan, Mustafa. "Türk Vakıf Tarihi Araştırmaları Açısından Hurûfât Defterleri: Adana Örneği". *XV. Türk Tarih Kongresi Bildiriler IV/I*, 825-842, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010.
- Altı, Aziz. "Nüfus Defterlerine Göre Pirevi (Hacı Bektaş Veli Tekkesi), (1830-1846)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 90 (2019), 77-98.
- Altınok, Baki Yaşa. *Alevilik Hacıbektaş Veli Bektaşilik*. Ankara: Oba Kitabevi Yayınları, 1998.
- Atalay, Besim. *Bektaşilik ve Edebiyatı*. İstanbul: Matba-i Amire, 1340.
- Ayverdi, E. Hakkı. *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk 4*. İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları, 1982.
- Babinger, Franz. "Anadolu' da İslamiyet", çev. Mehmet Yaman, *Cem Dergisi* 55, (1995), 12-14.
- Babinger, Franz. "Anadolu' da İslamiyet", çev. Mehmet Yaman, *Cem Dergisi* 56, (1995), 19-24.
- Baykara, Tuncer. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdarî Taksimatı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988.
- Baykara, Tuncer. *Osmanlı Taşra Teşkilatından XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1990.
- Baykaral, Sedat. "Hurûfât Defterlerinde Hacıbektaş-Mucur Kazasına Kayıtlı Tarihi Eserler", *Arkeoloji ve Sanat* 141, (2012), 121-126.
- Bayrakal, Sedat. "Nevşehir'in Hacı Bektaş İlçesindeki Bektaşî Kültürüyle İlişkili Türk Eserler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 55, (2010), 281-310.
- Beyazıt, Yasemin. "Hurûfât Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri", *History Studies* 5/1, (2013), 39-69.
- Birdoğan, Nejat. *Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi, Ocaklar, Dedeler, Soyağaçları*. İstanbul: Alev Yayınları, 1992.

- BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Fonu Sultan I. Mahmud. [AE.SMHD.I.]* Dosya No. 77, Gömlek No. 5066. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Evkaf. [C.EV.]*, Dosya No. 137, Gömlek No. 6848. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Evkaf. [C.EV.]*, Dosya No. 236, Gömlek No. 11795. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Evkaf. [C.EV.]*, Dosya No. 468, Gömlek No. 23695. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Divan-ı Hümayun Mühimme Defterleri. [A.DVNS.MHMD.]*, Dosya No. 131, Gömlek No. 509. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Divan-ı Hümayun Mühimme Defterleri. [A.DVNS.MHMD.]*, Dosya No. 131, Gömlek No. 643. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Divan-ı Hümayun Mühimme Defterleri. [A.DVNS.MHMD.]*, Dosya No. 2, Gömlek No. 1091. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maliye Nezâreti Vâridât Temettuât Defterleri [ML.VRD.TMTd.]*, Defter No. 820. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Sadaret Âmedî Kalemî Defterleri [A.AMD.]*, Dosya No.49, Gömlek No.11. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/>.
- Ceyhan, Muhammed - Alandağlı, Murat. "Hazret-i Pir'e Mihmân Olanlar", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 94, (2020), 37-59.
- Ceyhan, Muhammed - Alandağlı, Murat. *Hacı Bektâş-ı Velî Dergâhına Yüz Sürenler*. Ankara: Pir Sultan Abdal 2 Temmuz Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, 2019.
- Çevrimli, Nilgün. "Vakfiyeler Işığında Hacı Bektaş Veli Tekkesi ve Bazı Bektaşî Tekke ve Türbeleriyle İlişkileri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 94, (2020), 96-115.
- Çimenli, Havvagül. *Hacı Bektâş-ı Velî Bibliyografyası*. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Demirtaş, Hasan. "Vakıf Araştırmalarında Kaynak Olarak Hurûfât Defterleri: Kangırı Örneği". *Vakıflar Dergisi* 37, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, (2012), 47-92.
- Efe, Ayla. *Muhassıllık Teşkilâtı*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.

- Elvan Çelebi. Menâkıbü'l-Kudsiyye fi Menâsıbi'l-Ünsiyye: Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülâlesinin Menkabevî Tarihi.* haz. İsmail E. Erünsal - Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Erdoğan, Havva. "820 Numaralı Temettuât Defterlerine Göre Tanzimat'ın İlk Yıllarında Mucur ve Hacı Bektaş'ın Demografik Yapısı ve Sosyal Durumu", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/1, (2005), 95-102.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki. *Bütün Yönleriyle Bektaşilik.* İstanbul: Yeniciğır Kitabevi Yayınları, 1980.
- Faroqhi, Suraiya. "A Map of Anatolian Friday Mosques (1520-1535)", *Osmanlı Araştırmaları* IV, (1984), 161-173.
- Faroqhi, Suraiya. "The Tekke of Hacı Bektaş: Social Position and Economic Activities", *International Journal of Middle East Studies* 7/2, (1976), 183-208.
- Faroqhi, Suraiya. *Anadolu'da Bektaşlık.* İstanbul: Simurg Kitabevi Yayınları, 2004.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevilik- Bektaşilik.* Ankara: Türk Halk Kültürü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, 1994.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik.* Ankara: Selçuk Yayınları, 1990.
- Gölpınarlı, Abdülbakî. *Bektaşî Nefesleri.* İstanbul: Remzi Kitabevi, 1963.
- Gölpınarlı, Abdülbakî. *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şî'lik.* İstanbul: Der Yayınları, 1979.
- Gölpınarlı, Abdülbakî. *Vilâyet-Nâme, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî.* İstanbul: İnkılâp Kitapevi Yayınları, 1995.
- <https://nisanyanmap.com/?lv=2&y=Mucur&t=&srt=x&u=1&ua=0%20>, Erişim 26 Ağustos 2023.
- Kalafat, Yaşar. "Bedri Noyan Dede Baba ve Balkanlarda Bektaşilik". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 6 (1998), 81-98.
- Karakaya, Stump, Ayfer. *Vefailik, Bektaşilik, Kızılbaşlık.* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Kaygusuz, İsmail. *Hünkâr Hacı Bektaş Velî.* İstanbul: Alev Yayınları, 1998.
- Korkmaz, Esat. *Alevi Süreğinde Bektaşî Yolunda Enel Hak.* İstanbul: Nefes Yayınları, 1995.
- Korkmaz, Esat. *Vilayetname: Menakıb-ı Hacı Bektaş Velî.* İstanbul: Ant Yayınları, 1995.

- Kozan, Ali. "Osmanlı Döneminde Hacıbektaş Kasabası'nda Bir Bektaşî Şeyhi: Sersem Ali Baba ve Zâviyesi", *I. Uluslararası Nevşehir Tarihi ve Kültür Sempozyumu (16-19 Kasım 2011)*. 179-207. Ankara: Nevşehir Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Köprülü, Mehmet F. *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976.
- Köylerimiz*. İstanbul: Hilal Matbaası, 1928.
- Melikof, İrene. *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik Bektaşilik Araştırmaları*. çev: Turan Alptekin. İstanbul: Demos Yayınları, 2006.
- Melikoff, İrene. *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*. Çev. Turan Alptekin. İstanbul: Cumhuriyet Kitap, 1999.
- Noyan, Bedri (Dedebaba). *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik II*. Ankara: Ardıc, Yayınları, 2000.
- Noyan, Bedri (Dedebaba). *Bektaşilik Alevilik Nedir?* Ankara: Doğu Matbaası, 1985.
- Noyan, Bedri (Dedebaba). *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik (Dergâhlar) V*. Ankara: Ardıc, Yayınları, 2002.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Alevî Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.
- Örenç, Ali Fuat. "Mutasarrıf". 31 Cilt. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2020, 377-379.
- Öz, Gülağ. *Aleviliğin Tarih, Kökleri ve Alevi Erenleri*. Ankara: Uyum Yayınları, 1996.
- Öz, Gülağ. *Özkaynaklarından Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*. Ankara: Can Yayınları, 1999.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Rıfki, Ahmed. *Bektâşî Sırrı I-II*. haz. Mahmut Yücer. İstanbul: Kesit Yayınları, 2013.
- Rıfki, Ahmed. *Bektâşî Sırrı III-IV*. haz. Mahmut Yücer. İstanbul: Kesit Yayınları, 2015.
- Said, Baha. "Bektaşiler", *Türk Yurdu* V/27 (1927), 96-216.
- Sarac, Necdet. *Alevilerin Siyasal Tarihi 1300-1971*. İstanbul: Cem Yayınevi, 2011.
- Şahin, İlhan. "Hacım (Hacıbektaş) Köyü'nün Sosyal ve Demografik Tarihi (1485-1584)" *The Journal of Ottoman Studies* VI (1986), 31-38.

Tarım, Cevat Hakkı. *Kırşehir Tarih ve Coğrafya Lügatı*. Kırşehir: Vilayet Matbaası, 1940.

Ulusoy, Veliyettin. *Serçeşme Yazıları*. İstanbul: Alev Yayınları, 2009.

Üzüm, İlyas. *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*. İstanbul: İsam Yayınları, 2008.

- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurâfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No. 548 (539).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurâfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No.551 (542).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurâfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No.552 (543).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurâfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No.557 (548).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurâfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No.574 (565).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurâfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No.576 (567).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurâfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No.577 (568).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurâfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No.1102 (1082).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurâfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No.1103 (1083).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurâfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No.1104 (1084).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurâfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No.1110 (1090).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurâfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No.1114 (1094).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurâfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No.1115 (1095).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurâfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No.1116 (1096).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurâfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No.1119 (1099).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurâfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No.1120 (1100).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurâfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No.1138 (1118).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurâfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri [VGMA.HRFd.]*, Defter No.1139 (1119).

- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri* [VGMA.HRFd.], Defter No.1159 (1139).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri* [VGMA.HRFd.], Defter No.1160 (1140).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri* [VGMA.HRFd.], Defter No.1162 (1142).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri* [VGMA.HRFd.], Defter No.1163 (1143).
- VGM, Vakıflar Arşivi. *Hurûfât (Vakıf Rûznâmçe) Defterleri* [VGMA.HRFd.], Defter No.1179 (1158).
- Yıldırım, Rıza. “Bektaşî Kime Derler: “Bektaşî” Kavramının Kapsamı ve Sınırları Üzerine Bir Tarihsel Analiz Denemesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 55, (2010), 23-58.
- Yıldız, Harun. *Geleneksel Alгідan Gerçekliğe Hacı Bektaş Veli Tarihsel Bir Yaklaşım*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2016.

Extended Summary

Hurûfât records provide information on the socio-economic and religious conditions of a region. They open new windows into the history of the construction of cultural and religious buildings in a particular administrative unit. Through these windows, the reasons for the construction of these buildings, their builders, the adventure of their completion, their officials and the steps taken to fulfill their duties in the following periods can be seen. The changes and transformations that these buildings underwent in the historical period from the 16th century to the 19th century can be revealed through hurûfât records. In this respect, the hurûfât records add a new color and breath to the regional and field-themed studies, which are usually military, financial and administrative in nature, with their socio-cultural and religious dimensions.

In our country and in some parts of the world, studies on the personality, life, philosophy and tariqa of Hacı Bektaş Veli constitute a considerable number of studies. However, it is seen that these studies do not refer to hurûfât records. This study is the product of the idea of closing this gap to the extent of its proportion. For this reason, it primarily aims to reveal what is said in the Hacı Bektash hurûfât records, which is not only an administrative unit but also has a religious identity as Ser-çeşme, Hacı Bektash Veli Dergâh. For this purpose, the records belonging to Hacı Bektaş and Mucur kaza were identified and analyzed from the hurûfât book in the Foundation (Vakıflar) Archive.

There are many references to Hacı Bektaş Dervish lodges in the hurûfât records of lodges and dervish lodges in Çorum and Amasya. In these regions, it is understood that Hacı Bektaş Dervish Lodge was taken into account in transactions related to the lodges in Alevi-Bektashi villages, the appointment of zawiyedârs, and income and expenditure accounts. Therefore, considering this interest in the surrounding area, it can be assumed that the hurûfât of the central kaza of Hacı Bektaş would contain much more information on Alevi-Bektashi lodges and dervish lodges. As a matter of fact, all transactions regarding the Bektashi lodges that existed in the Ottoman Empire were carried out by the postnîshîn or seccadenîshîn of the Hacı Bektaş dervish lodge. However, this study has shown that this was not the case at all. First of all, with the exception of Abdüllatif, Feyzullah and Bektaş Efendis, who are frequently mentioned in the Hurûfât records as Seyyid, son of Hacı Bektaş and sheikh, there is no other information about the dervish lodge. In addition, as the center of Bektashi lodges, Hacı Bektaş has also dispelled the notion that the records of the hurûfât might contain records of Bektashi lodges and dervish lodges in Anatolia and Rumelia. The only exception in this regard is the Merhûm Asker Baba lodge in Kâhta. This may have been due to the fact that Hacı Bektaş kaza records were recorded together with Mucur or that there were not many Bektashi lodges in the vicinity.

Leaving aside their number and frequency, it was understood that the appointment, dismissal, reappointment, and registration of tombs, masjids, lodges, and even masjids and mosques affiliated to the Hacı Bektaş Dervish, such as the masjid in Hacım Village and the masjids in Mahalle-i Zîr, were carried out by Hacı Bektaş prayer leaders or postnîshîn themselves. The appointment, dismissal, reappointment, etc. of other mosques and masjids in the region were carried out by the qadi or regent of the accident, primarily the Anatolian qasıqeri. This area seems to have encompassed mainly the dervish lodge and a few lodges in the vicinity, as well as the masjids and mosques in the vicinity of the dervish lodge. This makes it difficult to identify the settlements of the Bektashi sect in the kaza. As a matter of fact, there are some examples in the records where the reaya were Sunni, Hanafî and the lodges were Bektashi. Therefore, it is necessary to state that in the Hacı Bektaş hurûfât records, there is a large number of records belonging to masjids and mosques, as opposed to dervish lodges, lodges or tombs affiliated with Hacı Bektaş Dervish. It is difficult to know whether this is a result of the already existing belief structure of the area where the dervish lodge was located or the belief structure that was tried to be changed with Balım Sultan. On the other hand, the fact that it was recorded in the book together with

the records of the kaza of Mucur made it difficult to analyze the records of Hacı Bektaş in a more accurate and precise manner. As a matter of fact, the names of villages or neighborhoods belonging to Hacı Bektaş and Mucur are sometimes confused. This must be the reason for the high number of mosques and masjids in the records of the kaza. Nevertheless, the hurûfât records provide information about the dervish lodge of Hacı Bektaş Velî, its mausoleum foundation and lodges, as well as the postnishîn and seccadenishîn who served there. It also contains a small amount of information about the Bektashi lodges that existed in Hacı Bektaş and Mucur.

Hurûfât records also reveal the names of mosques, masjids and schools in the villages and neighborhoods of Hacı Bektaş and Mucur, and by whom they were built or repaired. It also contains the names of existing foundations, lodges and hamlets. It contains information about the names of those who served in the places listed, their fathers' names, by whom and on what date they were appointed, and the basis for their appointment. For this reason, it is understood that appointments and dismissals were made due to those who did not perform their duties properly, unjustly interfered with someone else's duties, were found to be incompetent, or due to death. It is also observed that those who performed their duties properly were reappointed, and in the event of their death, their children, if any, continued to be appointed. Therefore, the appointments in some of the accident records are in the context of the appointment of children in place of deceased persons. The daily wage to be received in return for this appointment and the authority that made the appointment are also included in the records. Therefore, it appears that appointments were rarely made for half a akçe, rarely for one and a half akçe, and generally for one akçe. In addition, it appears that the qadi and naibs of the kaza were competent in the appointment, dismissal or reappointment of officials.

In sum, it can be said that the Hacı Bektaş hurûfât records contain much more information on the administrative size and structure of the kaza and especially on the villages that were not considered to be Bektashî. On the other hand, information on the Bektashi villages and neighborhoods in the kaza, the Hacı Bektash Dervish lodge, its seccadenishîn, postnishîns, dervishes, income and expenditures is quite limited.